

ΠΩΣ ΚΑΗΚΕ ΤΟ ΑΡΚΑΔΙ

Τὸ Ἀρκάδι εἶναι ἔνα παλιό μοναστήρι ἀφιερωμένο στὸ Σωτῆρα Χριστὸ καὶ στὸν Ἅγιον Κωνσταντίνο καὶ Ἐλένη καὶ χτισμένο στὰ πόδια τοῦ Ψηλορείτη, κοντά σ' ἔνα σαράγγι ποὺ δγάνει στὸ Κρητικὸ πέλαγο. Τὸ σκέδιό του εἶναι ἀπλό, ποὺ μπορεῖς εύκολα νὰ τὸ φανταστεῖς: Μιὰν ἐκκλησιὰ στὴ μέση τῆς φαρδιᾶς αὐλῆς, καὶ γύρω-γύρω τὰ κελιά, τὸ γουμενικό, τὴν τράπεζα καὶ τάλλα μοναστηρίσια χτίσματα. Ὁ ἀπόξω τοῖχος εἶναι δυνατός, μὲ λιγοστὰ καὶ μικρὰ ἀνοίγματα, ποὺ κάνει τὸ μοναστήρι νὰ μοιάζει μὲ κάστρο. Στὸ Ἀρκάδ: σμίγουν οἱ στράτες ποὺ πάνε στὸ Ρέθιμνος, στὸ Λαμάρι καὶ στὸ Μυλοπόταμο. Σὲ καιρὸ πολέμου, ποὺ κλείνει διασιλικὸ δρόμος, οἱ Καστρινοὶ καὶ οἱ Σφακιανοὶ ἔχουνε κεῖ τὸ μεσοστράτι τους, διανέλωνιζουνε τὸ νησὶ ἀπὸ τὴ μιὰν ἄκρη στὴν ἄλλη. Ἡ φύση εἶναι γύρω του τραχιά, χωρὶς νάγαι: ἄγρια, ὁ ἀγέρας βουνήσιος καὶ μαρισμένος. Κοπάδια γίδια λαλοῦνε τὰ κουδουνιὰ τους στὶς πλαγιὲς καὶ σύνγεφα χαμηλοπετοῦνε πάνω στὰ θάμνα καὶ στὰ χαμόδεντρα καὶ σηκώνουνε στὴ δροσιά τους τὶς μωρούδιές. "Οταν ὅρισκεσσι στὸ Ἀρκάδι, τὸ κεφάλι ου τὸ δαστῆς φηλὰ νάκονς καὶ νὰ μυρίζεσσι τὴν πλάση. Κ' ἔχεις ἀπίκου ἀπὸ πάνω σου τὸν Ψηλορείτη, γδυμνὸ καὶ φοβερὸ σὰ σπάθη. Τὸ μοναστήρι εἶγαι περίπλουτο σὲ γές, βοσκές, ἀμπέλια καὶ μελισσόκηπους. Ὁ χτημώνας του πατάει τρεῖς ἐπαρχίες. Τὰ γεννήματα, τὰ τυριά, τὸ λάδι καὶ τὸ κρασὶ γεμίζουν διλογρονὶς τὰ κελάρια του, καὶ ἀπὸ τοῦτα ταχίζουνται λαδὸς ἀδελφοί, πιστικοὶ καὶ μετοχάργδες κ' οἱ φαμελιές ἀπὸ τὰ γυροχώρια ποὺ στεργήθουνε τὸ ἔχει ἥ τὸν ἄρχο τους καὶ δρεθοῦνε σὲ ἀνάγκη.

"Ἀπὸ τὶς πρώτες μέρες τοῦ Σηκωμοῦ, πρῶτου ἀκόμα ἀνακάψουν οἱ Κρητικοὶ τὰ ντου-

φέκια τους, οἱ ἀντρες ἀπὸ τὶς τέσσερις ἐπαρχίες τοῦ Ρεθίμνου συναχτήκανε στὸ Ἀρκάδι: καὶ πήρανε νὰ βουλεύουνται γιὰ τὸ ἔργο πούχανε μπροστά τους. Ὁχτὼ μέρες ποὺ διαστῆσεν ἡ συντυχία τους, οἱ φούρνοι τοῦ μοναστηριοῦ τοὺς προφταίγανε μεσημέρι - δράδυ μὲ χίλια πεντακόσια καὶ λογία γεράσια - καὶ μετέπειτα τὸν ἔργο πούχανε μεταξύ τῶν τέσσερας τοῦ μοναστηριοῦ τοὺς φετάρα. Οἱ Σφακιανοὶ δαγκωθήκανε νὰ δοῦνε τέτοια λεβεντιά καὶ μουριμούρισαν ἀναμεταξύ τους νὰ τόνε σκοτώσουν. Ὁ γούμενος τὸ ἀνεδιάστηκε, μπήκε ἀνάμεσά τους κ' ἔσυρε φωνή: « Ἄνε διαρέσετε τοῦ Σχουλᾶ, νὰ τὸ κατέχετε: Κανεὶς Σφακιανὸς δὲ γυρίζει ζωντανὸς στὸ χωρίο του! — Ὁμπρός! Τὶς δρτσες, λυράρη! »

Τὸ μήνα τὸ Σεπτέμβρη στὰ 66, διασέσεται τὸ Ρεθίμνου μήνησε τοῦ γούμενου νὰ διώξει τὴν Ἐπαναστατικὴ Ἐπιτροπὴ ἀπὸ τὸ μοναστήρι, ἀν δὲ θέλει νὰ τὸ δεῖ καμένο, ἀνασκαρμένο ὡς τὰ θεμέλια. Δυὸ γέροντες πατεράδες, σύμβουλοι τῆς Μονῆς, σκιαχτήκανε νὰ τὸ ἀκούσουνε. Ὁ Χατζη - Νεόφυτος φώναζε: « —Νὰ φύγει, γούμενε, ἡ Ἐπιτροπὴ! Νὰ φύγει εἰτύς! Γιατὶ θὰ μᾶς κατηγορήσουνε πὼς κάψαμε τὸ μοναστήρι ἔξαιτίας τοῦ! » Ὁ γούμενος τὸν κοίταξε στὸ θηρεό καὶ στὸ ἄγριο: « —Φύγε τοῦ λόγου σου ἢν φοβάσαι. Η Ἐπιτροπὴ δὲ φεύγει! » Ὁ Νεόφυτος δὲν πιστωπάτησε. Ὁ Γαβριήλ ἔχαναρδόντησε: « —Νεόφυτε, Νεόφυτε! Γιὰ κοίταξέ με καλά, καὶ ἀφουκάρασσο μοι! » « —Σὲ κοιτάξω, γέροντα. Τότες δὲ γούμενος, δείχνοντας τὸ ταβάνι: —Θωρεῖς τὰ κεῖνα τὰ μαῦρα κάρβουνα πούναι ἀπὸ τὸ Είκοσιένα κεῖ πάνω στὰ μεσόδοκια; » « —Θωρῷ τα. » « —Μὲ κεῖνα τὰ μαῦρα κάρβουνα θὰ τσοὶ μουζώσω ἔκείνους πὼν θὰ μὲ κατηγορήσουν πὼς ἔκαψα τὸ Μοναστήρι, γιὰ τὴ λευτεριά τοῦ Κρήτης καὶ τὸ μεγαλεῖο τοῦ Γένους μας. » « —Λί, τὸ λοιπόν, γούμενε, σὰν ἔχεις τέτοια δρεξη, έσταξε τὸ δυνατά, μὰ ἔκει ποὺ θάποθάνεις ἐσύ πεθαίνω κ' ἔγω, καὶ δὲ εἶναι μαγάρι καὶ αὔριο! »

"Οταν παραύστερα σφίξανε τὰ πράματα, δ

στὶς σύγαξες, ἀμή κελαΐδος οὐσες ἔτσι γλυκά μπρὸς στὸ φαλτήρι, ποὺ ἡ ἐκκλησιὰ ἀναγάλλισε νὰ τὸν ἀκούει. Δὲν εἶχε πατημένα τὰ σαράντα, καὶ τὸ δυνατό του κορμί, ἀς εἴταινε σκεπασμένο ἀπὸ τὰ ράσα, τὸ μολογοῦσε τὸ κάθε του σάλεμα. Ἡ φυχὴ του δὲν ἦξερε τί θὰ πεῖ φόδος. Στὴ γιορτὴ τοῦ μοναστηριοῦ — 21 τοῦ Μαγιού — κάν στὰ 63 καὶ στὰ 64, ποὺ οἱ προσκυνητάδες εἶχανε στήσει τὸ χορὸ στὸ πετραλώνι, ἔνας Ἀνωγιανός, Μιχάλης Σχουλᾶς μὲ τὸνομα, ἔδωσε ἔνα σάλτο πάνω στὶς δρτσες κ' ἔριξε μὲ τὸ στιβάνι του ἀπὸ τὸ κεφάλι ἐνὸς χωριανοῦ του τὴ σπαστὴ του φετάρα. Οἱ Σφακιανοὶ δαγκωθήκανε νὰ δοῦνε τέτοια λεβεντιά καὶ μουριμούρισαν ἀναμεταξύ τους νὰ τόνε σκοτώσουν. Ὁ γούμενος τὸ ἀνεδιάστηκε, μπήκε ἀνάμεσά τους κ' ἔσυρε φωνή: « Ἄνε διαρέσετε τοῦ Σχουλᾶ, νὰ τὸ κατέχετε: Κανεὶς Σφακιανὸς δὲ γυρίζει ζωντανὸς στὸ χωρίο του! — Ὁμπρός! Τὶς δρτσες, λυράρη! »

Κορωναῖος μελέτησε τὸ μέρος σὰ στρατιωτικός, νὰ δηγάλει κρίση ἢν μπορεῖ νὰ βαστάξει σὲ μπλόχο. Κάλεσε σὲ συντυχία τὸ γούμενο μὲ τοὺς γερόντους του καὶ τοὺς ὄπλαρχηγούς ποὺ δρεθήκανε στὸ μοναστήρι. Παραστάθηκε κ' ἡ Χαρίκλεια ἡ Δασκαλάκχαινα, γυναικαὶ ἀντρόδουλη, ποῦχε τρεῖς γιοὺς στάρματα. Ὁ Κορωναῖος τοὺς τάπε σπαθί: « Γιὰ νὰ βαστηχτεῖ τὸ Ἀρκάδι, πρέπει, πρώτα-πρῶτα, νὰ διώξετε τὰ γυναικόπαιδα. Δεύτερο, νὰ χυλάσετε τοὺς στάδλους καὶ τὸν ἀνεμόμυλο (πούταν ἀπόξω στὰ τείχη, στὸ βύθισμα τοῦ θύλιου) καθὼς καὶ τοὺς τράφους ποῦναι μπρὸς στὸ μοναστήρι. Τρίτο, νὰ μαζίώξετε ὅλα τὰ μελίσσια καὶ νὰ τὰ δάλετε ζωνάρι γύρω στὰ τείχη. Ὅστερο, νὰνοίξετε λαγούμια μπρὸς στὶς πόρτες, κ' οἱ πόρτες νὰ φραγτοῦνε μὲ χῶμα. Ἀπὸ ἀπόψε κιόλας, νὰ διούνε πεζοδρόμοι στοὺς ὄπλαρχηγούς νὰ γυρεύουν ἐπικουρίες... Τὰ γυναικόπαιδα θάφησουνε πολὺν τόπο λεύτερο, καὶ θὰ λείψουνε τὰ κλάματα καὶ τὰ λιγοχαρδίσματα. Οἱ στάδλοι, καθὼς εἶναι τώρα, φοβερίζουνε περισσότερο τὸ μοναστήρι παρὰ τὸν Τούρκο. » Άμα γκρεμίστοινε, θὰ γίνουνε μετερίζια ἔκει ποὺ τὰ γκρεμίσματε. Οἱ μέλισσες εἶναι δεύτερο μετερίζι. Τὰ λαγούμια, δταν δρεθοῦμε στὴν ἀνάγκη, θάφησουμε τὸν Τούρκο νὰ ζυγώσει καὶ θὰ τὰ τινάξουμε. Στὸ μεταξύ, οἱ ἀποσταλμένοι μας, καὶ στὴ Σητεία νὰ φτάξουνε, ήτα μᾶς πέμπουν ἐπικουρίες. » Ὁ γούμενος, μήδε τὰ γυναικόπαιδα ἔστεργε νὰ διώξει μὲς στὴ γειωνιά, μήδε τοὺς στάδλους νὰ γκρεμίσει. Ὁ Κορωναῖος δὲν ἔκρυψε τὸν κακοφανισμό του. « Ἡρθα ἐδῶ, τοὺς εἶπε, νὰ γίνω θυσία στὴν πατρίδα, καὶ δχι τὰ πιαστῶ μέσα σὲ φάκα. » Αφῆσε φρούραρχο τὸν ἀνθυπολοχαγὸ τὸ Δημιακόπουλο καὶ σήκωσε μερικοὺς ἄλλους νὰ πάνε στὸ Λαμάρι καὶ στὸν "Αγ. Βασιλή" νὰ μαζίώξουν ἐπαναστάτες νὰ χτυπήσουνε τὶς πλάτες τοῦ Μουσταφᾶ. Φεύγοντας, παράγγειλε τοῦ Δημιακόπουλου: « —Θὰ διαφεντέψεις τὸ Ἀρκάδι ὡς τὴν ὄστερη πνοή σου. » « —Θὰ πράξω δπως διατάξεις, συνταγματάρχη μου! »

Στὶς 30 τοῦ Ὁχτώβρη, δὲ γούμενος πῆρε γραφὴ ἀπὸ τὸ Μουσταφᾶ Πασά, ὃπου τοῦ ξαναζητοῦσε νὰ διώξει ἀπὸ τὸ μοναστήρι τοὺς ἐπαναστάτες. "Ομως ἀπόκριση δὲν τούδωκε καμιά. Μόνο ἔγραψε τοῦ Κορωναίου νὰ

τὸν ἰδεάσει γιὰ τὸν κίντυο καὶ νὰ γυρέψει τὴν δρμήνια του. Συνάμα σήκωσε ἀπὸ τὸ μοναστήρι μερικά βασταγερά μὲ τοὺς ἀγωγιάτες τους καὶ κίνησε γιὰ τοῦ Πρέβελη καὶ τὰ Σφακιά νὰ κουβαλήσει μερικά φορτώματα ἀπὸ τὰ μολυβομπάρουτα τοῦ Κοινοῦ. Βραδιάστηκε στὴ Μονὴ τῶν Ἀσωμάτων καὶ στάθηκε νὰ ἔωμείνει — εἶταν ἡ πρώτη τοῦ Νοέδρη. Καθότανε στὸ τραπέζι μὲ τὸ γούμενο τὸ Μεθόδιο τὸ Λαγουδάρδι καὶ τὰ μιλούσαν ἀδερφικὰ πῶς νὰ πράξουνε στὴ δύσκολη περίσταση, ὅπόταν χώνεται ἔνας καλόγερος στὸ γουμενικὸ καὶ σέργει φωνῇ στοὺς δυὸ γουμένους: «Κάθεστε στὸ τραπέζι καὶ κουβεντιάζετε, τὴν ὥρα ποὺ τὰστρα χύνουνται οἵλα ἀπὸ τὸν οὐρανό!» Πετάχτηκαν δέκα στὸ διθυμια κ' εἰδανε μιὰ δροχὴ πεφτάστερα ποὺ καίγανε τὸ θόλο τούργανου. 'Ο Γαβριήλ εἶπε: «Ἀδελφοί, αὐτὸς εἶναι σημάδι δικό μας, πὼς θὰ καταστραφούμε. Μόνο νἀρθετε νὰ μᾶς δοηθῆσετε, κ' ἐγὼ γυρίζω πίσω εὐτύς.» Τὰ σημάδια ξακολουθήσανε τὴν ἄλλη μέρα στὸ Ἀρκάδι. Εἶχανε κεῖ ἔνα δόδι μελισσό, ποὺ τῷχε φέρει στὸ μοναστήρι ἔνας πρόσφυγας ἀπὸ τὴν Ἀμυνάτο. Τὸ δόδι ξέκοψε ἀπὸ τὸ κοπάδι, ζύγωσε τὰ τειχιὰ κι ἀρχισε νὰ τὰ τρέχει γύρω - γύρω καὶ νὰ μουγκαλιέται. Πασχίσανε νὰ τὸ πιάσουνε, δὲν τὸ καταφέρανε. «Θἄρθουν οἱ Τοῦρκοι στὸ μοναστήρι καὶ θὲ τὸ πατήσουν», εἶπε πάλι ὁ γούμενος. «Ἐνας ἄλλος πρόσφυγας ἀπὸ τὰ Περβόλια πήγαινε κάθε πρωτὶ στὴν ἐκκλησιὰ κι ἀναδε τὸ χερὶ του στὸν ἄγιο. Μιὰν ταχινή, ἐκεὶ ποὺ ζύγωνε στὰ δημόθυρα νὰ προσκυνήσει, τὸ μάτι του παίρνει κάτω ἀπὸ τὴν ἀγια τράπεζα μιὰ μαύρη σκύλα κουλουριασμένη μαζὶ μὲ τὰ κουτάνια της. »Ετρεξε καὶ τόπε τοῦ γουμένου καὶ πῆγεν ἐκεῖνος μὲ τοὺς πατεράδες καὶ κάμανε παράκληση. «Ἐνας ἄλλος περνοῦσε δέκα ἀπὸ τὸ Ἱερὸ κι ἀκουσε δουύσμα στὸ ἄγιοθύριδο. Σίμωσε κ' εἶδε ἔνα μελίσσαι ποῦχε σημαριάσει μὲς στὴ θερίδα κ' εἶχε κάμει τὶς πίτες του. Τὸ ξηγήσανε κι αὐτὸς γιὰ σημάδι λαγαμπούμπούλας. Τὴν παραμονὴ τοῦ μπλόκου, τὴ γύχτα στὶς 7 τοῦ Νοέδρη, ὁ ὅπλαρχηγός ὁ Γιάννης δ Κοῦνδος, ποῦχε τρέξει νὰ δοηθῆσει τὸ Ἀρκάδι μαζὶ μὲ μιὰ σαρανταριὰ Λαβαδιώτες, Κρανιώτες καὶ Ζωνιανούς, δρισκόταν ἀπόξιν στὸ μοναστήρι, στὸ Δραγατοκάλυβο, μαζὶ μὲ τὸ μοναχὸ τὸν Παρθένιο

τὸν Κανακάκην καὶ μερικούς ἄλλους. Βράζει
ἔναν τράγο νὰ τόνε φάγε καὶ ξενυχτούσανε
κοντά στὴ φωτιά. Στὰ χαλάσματα τῆς νύ-
χτας, ὁ Κοῦνδος σὰ νὰ φυχανεμέπατηκε τίπο-
τα: «Δῶς' μου μάνι - μάνι τὴ σπάλα», λέει
ἔνδος συντρόφου του. Τὴν πῆρε στὸ χέρι του,
ξένσε μὲ τὸ μαχαίρι τὸ κρέας καὶ τὴ διά-
βασε καθὼς συνηθοῦν οἱ βοσκοί. «Τὰ ντου-
φέκια σας, μωρὲ παιδιά! Εσυρε φωνή. Κι
ἐμπρόδει! Μᾶς ζώσαν οἱ Τοῦρκοι!»

Τὸ χακὸ μαντάτο πρόκαμψε τὸ γούμενο στὴ
λειτουργιά. Εἶτανε 8 τοῦ Νοέδρη, Τρίτη χα-
ραμέρι, καὶ γιορτάζανε τοὺς Ταξιάρχηδες. Μέσα στὴν ἔκκλησιά, τὸ ἀρτί τους πῆρε με-
ρικὲς κουκιστὲς ντουφέκιες καὶ τρουμπέτες
ποὺ λαλούσανε μακριά. Δὲν ἀργγήσε γάκου-
στοινε κ' οἱ δίγλες: «Στάρματα! Στάρματα!»
Τρέξαν δὲν πάνω στὰ δώματα κ' εἶδαν ἔνα
γύρο τοὺς λόφους σκουληκιασμένους. Θᾶτα-
νε δώδεκα ὡς δεκαπέντε χιλιάδες τὸ τουρκο-
μάνι. Ό γούμενος σήκωσε τὰ χέρια του στὸν
οὐρανό, μουρμούρισε μερικὰ λόγια κ' ἔκαμψε
τὸ σταυρό του. «Παιδιά μου, γυρίζει καὶ λέει
σ' αὐτοὺς πούχε κοντά του, ἀδελφοί μου, γλυ-
κήτερος καὶ δικαιότερος θάνατος δὲ γίνεται
ἀπὸ τὸ νὰ πεθάνεις γιὰ Πίστη καὶ Πατρίδα.
Τὸ ιερὸ Βαγγέλιο μᾶς διδάσκει πῶς θάνα-
τος δὲν ὑπάρχει, παρὰ μετάβαση στοὺς οὐρα-
νούς. «Ἄσ πολεμήσουμε τὸ λοιπὸν παληκα-
ρήσια νὰ πάμε μὲ ἀκριμάτιστη καρδιὰ μπρὸς
στὸ Δικαιοχρίτη. Ζῆ Κύριος καὶ
Ζῆ Φυχὴ μου!» Απὸ τὴν πετρόσκα-
λα πούδγανε στὸ κελί τοῦ γούμενου, μίλησε
κι ὁ φρούραρχος δ Δημητρίουλος στὸν κό-
σμο πούχε μονομεριάσει στὴν αὐλή. Τὰ λό-
για του ἀνάφαγε τὶς φυχές. «Οπου ἐσένα ή
τρίχα σου καὶ μᾶς ή κεφαλή μας!» τοῦ φω-
νάζειν ἀπὸ κάτω. Οἱ συναγμένοι εἶτανε κα-
μιὰ τρακοσαριὰ οἱ ἀντρες καὶ πάνω ἀπὸ ἔξα-
κόσια τὰ γυναικόπαιδα*. Πολλοὶ βρογτούσα-
νε στὸν ἀέρα τὰ ντουφέκια τους καὶ φωνάζα-
νε: «Καλωτορίσετε!» Πρὶν κλείσουνε τὶς
πόρτες τοῦ μοναστηριοῦ, βάλανε μέσα τὰ
ζωντανὰ κ' ὅστερα τὶς στεριώσανε μὲ μεσο-

* «Διακόσιοι πενηντάχεννιά είτουν τοῦ πολέμου», κατά τὸ δημοτικὸ τραγούδι. Ἀπὸ τούτους, καμιὰ 35ριά ἔθελοντες ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα. Οἱ καρδιγεροὶ ποὺ βαστούσανε ντουφέκι είτανε καμιὰ 10ριά. «Ολοὶ μαζί, ἀντρες καὶ γυναικόπαιδα, 964 υγές.

δόκια και ἀγκωνάρια. Τὰ γυναικόπαιδα συναχτήκανε στὰ κελιά και στὰ Μετοχούμια.*. Οι ἄντρες πιάσανε μετερίζια, πάρες - παρέες, στάνωγια, στὸ γυμνενικό, στὶς Πόρτες. Είχανε χτίσει τὰ παραθύρια, και ὅλεπαν δέξια·ρόνο ἀπὸ τὶς ντουφεκότρυπες πούχαν ἀφημένες.

Πρὶν νὰ βαρέσει ὁ σούταρής τὸ γιουρούσι, δὲ Σουλεϊμάν μπέης, δὲ κονιάδος τοῦ Μουσταφᾶ, ποὺ κουμαντάριζε τὸ πολίτικο ἀσκέρι, ἔδγαλε ἐναν κράχτη καὶ φώναξε ἀπὸ τὸν Κορέ** στοὺς κλεισμένους: «—Θὰ κάμετε ράι, μωρέ, γιὰ τὰ πολειτήσετε;» «—Μὰ τὴν κοινωνίᾳ μου, ἀκούστηκεν ἡ φωνάρα τοῦ γουμένου, ἐδὼ θὰ τὸ δροντήσουμε δέσο νὰ λιώσουμε!» Οι καπετανέοι ποῦχε τριγύρω του στὴν ταράτσα του ἀδειάσανε τὰ ντουφέκια τους πάνω στοὺς Τούρκους. Ο Κωστής δὲ Δασκαλάκης ισάρισε τὴν ἑλληνικὴ σημαῖα πάνω σ' ἕνα κοντάρι καὶ τῷδεσε σ' ἔνα σύλο τοῦ λιακωτοῦ. Πάνω ἀπὸ τὴν Ρεθειμιώτικη Πόρτα κυματοῦσε ἔδιπλωμένο τὸ λάδιρο τῆς Μονῆς, μὲ τὴν Μεταμόρφωση τοῦ Σωτῆρα στορισμένη στὸ πανί του. Οἱ Τούρκοι μαζώναν τὶς φωτιές τους πάνω στὶς δυὸ σημαῖες, μὲ ρίχναν ἀκόμια ἀπ' ἀλάργα καὶ τὰ μολύβια δὲν τὶς πετυχαίναν. Οἱ ζεστὲς μπάλες πέφταν ἀπόξια στὸ μοναστήρι, κατὰ τὸν ἀγειρόμυλο καὶ τοὺς στάβλους.

Οι Τοῦρχοι είχανε χλεισμένο τὸ Ἀρχάδι
ἀπὸ βοριά κι ἀπὸ γραίγο. Ὁ Κορωναῖος εἶχε
καταφέρει νὰ ζυγώσει ἀπὸ πουνέντε και γά-
νακρατήσει μερικὲς ὥρες τοὺς ἀπιστους. Κα-
μιὰ πεντακοσαριά Μυλοποταμίτες και λιγο-
στοι Ἀμαριανοὶ βαστούσανε τὸ νοτιά (τῇ με-
ρὶᾳ ὅπου δρίσκουνται τάμπλια κ' αἱ κουκου-
ναριές). Ὁ Τοῦρχος διυῆθηκε νὰ τοὺς ξετο-
πίσει κι αὐτοὺς μὲ τὸ κανόνι και νὰ σφίξει
ἄπ' ὀλες τὶς μεριές τὸ μοναστήρι. Ἡ βροχὴ
κι ὁ δαγκανιάρης ἀνεμος ζορίσανε τοὺς Κρη-
τικοὺς νὰ σκορπίσουνε πρὶ νὰ καλοβραδιά-
σει. Ὁ Κορωναῖος τράβηξε κατά τὸ Ἀμάρι
νὰ ξεσηκώσει τοὺς ἀντρες τοῦ πολέμου και
νὰ γυρίσει δυναμιωμένος. Τὸ ντουφεκίδι συ-

* Στοά στήν προστηλακή μεριά του μοναστηρίου, μὲ κελιά στὸ βάθος.

** Λόφος βαρινά στὸ μοναστήρι, ὃπου βρίσκεται τώρα χτισμένο τὸ κλησιδάκι τοῦ Τίμου Σταυροῦ.

δέθηκε τότες πικνότερο γύρω στὸ μοναστήρι. Ἀπὸ τὸ Μετοχάκι (στὸ γαρμπῆ), διού χανε στημένους οἱ Τούρκοι μερικοὺς καταδιώρους*, τὰ δόλια πελεκούσανε τὴν Ρεθείηνική πόρτα, τὰ μπεντένια καὶ τὴν ἔκκλησιά. Ή ζημιά τους εἶτανε μικρή. Ἡ πόρτα εἶτανε καπλανισμένη μὲ πάφιλα καὶ αἰδεροκαρφωμένη. Τὸ ἑλάδος τῶν Τούρκων ἐδειχνε κατὰ πολὺ μεγαλήτερο. Οἱ μοναστηρίτες τοὺς βιρούσαν ἀσφαλισμένοι πίσω ἀπὸ τὰ ντουβάρια, καὶ οἱ μπάλες τους δὲ σφαιλνανε. Τοὺς ἄκουγες νὰ φωνάζουνε στὶς πολεμίστρες καὶ γάχουνε συνερισθὸ στὸ σημάδι: «—Ἀδέρφι! Κοίταξέ μου κείνον τὸ Μισιρλή!» «—Ἄφησ’ μου ἔμένα τὸ Χαϊδούπη!» Τοὺς ξεχωρίζανε ἀπὸ τὰ ροῦχα ποὺ φορούσανε τὸ πολίτικο ἀσκέρι εἶτανε μαυροντυμένο, οἱ Μισιρλήδες εἶχανε σταυτερὴ στολὴ. Τὸ ντουφεκίδι δὲ σκόλαζε. Ἐνας καλόγερος εἶχε πιασμένη μιὰν παραθυρίδα, καὶ δύσες ντουφεκίες ἔριχνε, τόσους καὶ σειράδιαζε. Ἀπὸ τὶς γυναικεῖς, δποιες δὲν εἶχανε βιζανιάρικα τρέχανε γύρω - γύρω στὸν πόλεμο, δὲλλες μὲ στάμνες νερό, δὲλλες μὲ τὶς ποδιές τους γεμάτες φουσέκια, καὶ προσταγήνε τοὺς ἀντρες. Η Δασκαλάκαια τὰ μολυράζε μὲς ἀπόνα κόσκινο, κι δποι εἴδετε βρασμένο γτουφέκι τὸπαιρνε μὲς στὰ χέρια τῆς καὶ τὸτριβε μὲ τὰ λεμονόφυλλα νὰ τὸ κρυγάνει. Ἀπὸ κεῖ πετιότανε στὴ σημαία τοῦ γιοῦ τῆς, ποὺ οἱ μπάλες τῆς κόβαν δλοένα τὸ κοντάρι καὶ χρειαζότανε μιὰν ἀνέφοδη καρδιὰ νὰ τὸ στυλώνει. Ο σαλπιχτής — ἔνας ἔθελοντής ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα, ποὺ τόγε παρανομάζαν 'Αράπη γιὰ τὸ μελαψό του μοῦτρο — εἶχε πρησμένα τὰ χελία του ἀπὸ τὴν πολλὴ τρουμπέτα. Τὸ λάλημά της παρακινοῦσε δσταμάτητα στὸ χαροκόπι. «—Ντα-βράντα, 'Αράπη! Αιτε νὰ νιφτεῖς, μωρέ!» τοῦ φωνάζανε περγελαχτὰ τὰ παληκάρια, ἀθαλωμένα κι αὐτὰ ἀπὸ τὸν καπνό. «—Τὰ μοῦτρα σας ἀμέτε νὰ δείτε! Ἀδέρφια γενή-καμε!»

Μεγάλος είταν ὁ χαλασμὸς τῶν Τούρκων μπρὸς στὸν ἀνεμόβιυλο. Μέσα κεῖ εἴτανε κλεισμένοι ἔφτὰ ἄντρες ὅλοι - ὅλοι, διὸ καλογέροι καὶ πέντε λαικοί, μᾶς ἡ τέχνη κ' ἡ παλαικαριά τους δὲν ἔναντιστήνκαν. Οἱ Τούρ-

* Καρυούδης.

κοι κατακυλούσανε κατρώγες και σακιά γιομένα μὲ χῶμα και ζύγωναν ἀγάλι - ἀγάλι ἐκείνην τὴ σφηκοφωλιά. Στὸ βράδιασμα τῆς μέρας, ἔνας Τουρκοκρητικὸς κατάφερε νὰ πηδήσει ὥς τὸ παραθύρι και νὰ βάλει φωτὶστὸ λινάρι ποὺ βρέθηκε κεῖ μέσα στοιβαγμένο. Ὁ μύλος ἀναψε και μπύρισε σὰ θημωνιά. Οι κλεισμένοι σκαρφαλώσανε στὴ σκεπὴ και πολεμούσανε ἀπὸ κεῖ στὰ φανερά. "Αλλοι καήκανε ζωντανοί, ἄλλοι σκοτωθήκανε. "Ενας μονάχος — Γιώργη Κουρουπάφτη τόνε λέγανε— πρόλαβε νὰ τὸ καπνίσει κατὰ τὸ φαράγγι και νὰ γλυτώσει μέσα στὰ χαμόδεντρα, μ' ὅλο τὸ σμπαροκόπι ποὺ ἀναψε πίσω του. Δὲν εἶχε σκοτεινάσει ἡ μέρα, κ' οἱ Τοῦρκοι κρατούσανε τὸν ἀγειρόμυλο, τοὺς στάδους και τὸ Δραγατοκάλυβο, ποὺ στέκανε σὰν ξώπυργα γύρω στὸ μοναστήρι. Ὁ πασάς ξανχαμήγησε τοῦ γουμένου νὰ παραδοθοῦνε, και τοῦταζε νὰ διάλει ὅξω ἀδλαδό ὅλο τὸν κόσμο. Μερικοὶ Κρητικοὶ, γιὰ νὰ δοκιμάσουνε τὴν μπέσα του, σπρώξαν ἀπάνω στὴ Ρεθεμνιώτικη πόρτα ἔνα τουρκάκι ποὺ τόχανε πιασμένο ἀποβράδυ. Μόλις οἱ Τοῦρκοι τόδανε, τοῦ ρίξανε και τάφησανε στὸν τόπο. Ὁ πασάς ξανάστειλε πιὸ ὕστερα δυὸ μαγτατόφρους, μὲ τοῦτη τὴ φορά οἱ μπλοκαρισμένοι τοὺς ἀρχίξανε τὶς γνουφεκίες και δὲν τοὺς ἀφήσανε νὰ σιμώσουν.

Νύχτωσε, και διρούτισμὸς ἐκατάπεσε, χωρὶς νὰ σκολάσει. Οἱ Κρητικοὶ παίρνανε σημάδι τὶς φωτὶές τῶν ἀπιστῶν και τοὺς χτυπούσανε στὸ φαχγό. Τοὺς ἀκούγαν ἀπὸ τὰ μετερίζεια τοὺς ποὺ ἀρόύλιζαν σὰν τοὺς λύκους και βλαστημούσανε τὸ Σταυρό. Μερικοὶ τοὺς σουρθήκανε κοντὰ στὰ τείχη, ἵσαμε τὶς πολεμίστρες πούχαν οἱ καλογέροι ἀνοιγμένες κάτω στὰ κελιά, κι ἀρπάζαν ἀπὸ τὶς κάνες τὰ γνουφέκια τῶν κλεισμένων. Ἐνας Τουρκοκρητικὸς πέτυχε νάνάψει τὴν πιστόλα του μέσα σὲ μάν τρύπα και σκότωσε τὸ χριστιανό. Τὸ θάνατο δὲν τόνε ψηφούσανε κείνα τὰ παληκάρια — θὰ τὰ ποῦμε καθὼς τοὺς ἀξέζει, κι ἀς εἴταν οἱ ἀδικητές. Μέσα στὸ μοναστήρι, τὸ σκοτάδι συχωροῦσε νὰ θάψουνε τοὺς δχτὼ ἡ ἔννια σκοτωμένους πούχανε τὴν πρώτη κείνη μέρα. Τοὺς φάλανε μάνι - μάνι στὴν ἐκκλησία, και κρατούσανε μακριὰ τὶς γυναῖκες και τὰ παιδιά τους νὰ μὴν ἀκουστοῦνε τάγακαλητά τους κι ἀποκαρ-

δίσει δικόσμος. Ὁ γούμενος εἶχε μαζωμένους στὸ κελί του τοὺς πατεράδες τοῦ μοναστηρίου και τοὺς καπετανέους και τὰ ιωλούσανε πῶς νὰ πράξουν. Εἶπεν ὁ καθένας τὸ δικό του, στὸ τέλος μίλησε κ' ἔνας νέος φωιτητής

— Μανδλῆς Μελισσώτης μὲ τόνομα — ποὺ τὸν εἶχανε διγάλει οἱ Μυλοποταμίτες πληρεξούσιο στὴν Ἐπιτροπὴ τοῦ Σηκωμοῦ. Στὸ πυρωμένο του στόμα ἀναστήθηκε και λαμπάδισε σὰν τὴν πυρκαϊά ἡ ἱστορία τοῦ γένους μας — οἱ θυσίες του, ἡ περηφάνεια του, ἡ ἀγάπη πούχει τῆς λευτεριᾶς. Οι γερόντοι ἀκούγαν ἀνακλαημένοι κείνην τὴ φωνὴ ὅπου μιλοῦσε ἡ δική τους φυγή, σὰ νάταν ὑστότες ἐνα τυλιχτάρι καρτὶ και τὸ πῆρε στὰ χέρια του κείνο τὸ φωτισμένο παιδὶ και τὸ ἀνοίξει και τὸ διάβασε φωγαχτά. Κανένας τους δὲ ξυγάριζε πιὰ στὴ γνώμη του, κ' ἡ ἀπόφασή τους πάρθηκε μ' ἔνα στόμα, νὰ σταθοῦν ὥς τὸ τέλος ἐκεῖ ποὺ βρεθήκανε, και στὴν ἀνάγκη νὰ κασοῦνε μάζῃ μὲ τὸ μοναστήρι. Ὁ Δημιακόπουλος ἐπιπασέ καρτὶ κ' ἔγραψε τοῦ ἀρχηγοῦ του νὰ κάμει τὴ νύχτα μέρα νὰ τρέξει νὰ τοὺς συντράμει. Ὑπογράψαν διγούμενος κ' ἡ Ἐπιτροπὴ, διφρύγραχος κ' οἱ καπετανέοι. Τούμασε κι διγούμενος μέρευτερη γραφή. Τὰ λόγια του εἴτανε μετρημένα: «Γενναῖος τατε τὸ Ἀρχηγὸν. Κ' ἡ θάλασσα τὸ κατάπιε... Ο γούμενος ἀπόσωσε τὴ δέηση, οἱ τρεῖς ταχυδρόμοι: Ζυγώσανε και πήρανε τὴν εὐλογία του. Ἀντρες και γυναῖκες τοὺς καλοστρατίζανε και τοὺς μυριοκαταφίλουσανε σπλαχνιά. Στὸ πρόσωπο και στοὺς τοίχους τῆς ἐκκλησίας, οἱ μπάλες και τὰ κανόνια ἀφήνανε κάπου - κάπου τὸν κουφὸ δρόντο τους κ' ὕστερα πέφτανε κι ἀντιστοιχάζανε πάνω στὶς πλάκες. Οι πατεράδες πογούσανε νὰ τὶς ἀκοῦνε, σὰ νὰ τοὺς βαρούσανε κατάστηθα μὲ τὴ διαρία. Κείνην τὴν πρόσφη ποὺ γέρενανε τὰ μολύβια, δι πρωτομάστορας ποὺ τὴν ἔστησε τὴ μελετοῦσε και τὴ μαστόρευε εἰκοσιπέντε χρόνους κλειστούς!»

Οι ταχυδρόμοι και μερικοὶ ἀδερροχτοὶ τοὺς συναχτήκανε στὸ κελί πούγια πάνω ἀπὸ τὸ πορτάλι, στὴ νοτικὴ μεριά τοῦ μοναστηρίου. Ἀνοίξανε τὸ παράθυρο ποὺ βλέπει τὶς κουκουναριές και παγανίζανε τὸ σκοτάδι. Οι Τοῦρκοι δείχνανε τραβηγμένοι στοὺς ἀντικρινούς λόφους, γιατὶ δειλιάσανε νὰ ξενυχθῆσουνε στὸν ἀνοιχτὸ τόπο. «—Ο Θεὸς

βοηθός!» Οι ταχυδρόμοι τυλίξανε τὰ κεφάλια τους μὲ ἀσπρα σαρίκια σὰν τῶν Τούρκων και κατεβήκαν ἔνας - ἔνας ἀπὸ τὸ παραθύρι, δειμένοι ἀπὸ τὴ ζώνη τοῦ Χαιρετογιώργη. Τὸ πορτάλι τόχανε κλεισμένο ἀπὸ τὴν παραμονὴ μὲ πέτρες και μὲ πηλάσθεστο. Προχωρήσανε καρπόσα πατήματα μαζί, μὲ τὶς φωτὶές σηκωμένες και μὲ τὰ γιαταγάνια στὰ χέρια, και χωριστήκανε χωρὶς νὰ μιληθοῦνε. Μέσα στὸ μοναστήρι περιμέναν ἀγκουσμένοι τὶς τρεῖς γνουφεκίες ἀπὸ τὸν καθένα, πούτανε τὸ συφωνημένο σημάδι πὼς γλυτώσαν. «Ο γούμενος εἶχεν ἀνέδει στὴ σκεπὴ τῆς ἐκκλησίας και βαστούσε τὴ φούχτα του χωνιά πάνω στὸ ἀφτί του. Ο οὐρανὸς εἶταν ἀπὸ πάνω του καθαρός, και τάστρα χυνόντανε στὸ βοριό καθώς τὰχε πρωτοΐδει στοὺς Λαζαράτους. Σκορπούσανε πάνω του κατακέφαλα, λαμπιρά σὰν ἀδόλωτο μάλαμα, ἀρίφνητα σὰ μελίσσαια ποὺ ξεσμαρίζουνε. Τοῦ φάνηκε πὼς ἔβλεπε καινούρια σημάδια και τὰ σπλάχνα του ἀναφτεριάσανε: «Νᾶναι θέλημα τοῦ Θεοῦ νὰ χαθοῦμε; Θὰ λαρώσει τὴν δργή Του ἡ θυσία μας;» Τὰ τρία σμπάρα πέσανε κοντά - κοντά, κ' ὕστερα τρία και τρία. Ο κόσμος δέξαται τὸ Μεγαλοδύναιο.

«Ο παπα - Κρανιώτης στάθηκε στὶς Στειρόμαντρες, δπου εἶχανε τὰ ταμπούρια τους μερικοὶ Αμαριαγοί, και τοὺς ξηγήθηκε τὴν ἀνάγκη τῶν κλεισμένων. Οι καλοὶ πατριώτες τοῦ ἀποκριθήκανε μὲ μιὰ φωνὴ πὼς θάπομενον γέκει νὰ πολεμήσουν, ἀς γίνει ὅ,τι γίνει. Απὸ κεῖ ἔτρεξε στὸν Κορωνίο, στὸ χωριό τὸ Κλησίδι, και τοῦ παράδωσε τὴ γραφή. Στὴν ώρα πάνω, ἔφτανε κι ὁ Αδάμης δ Παπαδάκης. Ο Αρχηγὸς ξώσε στοματικῶς τὴν ἀπόκριση γιὰ τὸ γούμενο και τὸ Δημιακόπουλο: «Βρισκόμαστε σὲ μεγάλη ζάλη πὼς νὰ σᾶς δοηθῆσουμε. Θὰ κάιμουμε δ,τι περγᾶ ἀπὸ τὸ χέρι μας. Μὰ ἐπειδὴ δὲν ἔχουμε τίποτα σίγουρο, πράξετε δ,τι σᾶς δρμηνεύεις ή παληκαριά σας. Τὰ παραπέρα είναι τοῦ Θεοῦ!» Ο παπα - Κρανιώτης ξενάγαλε στοὺς δύμους τὰ πόδια του νὰ προτάξει τοὺς Μυλοποταμίτες πρωτοῦ ξημερώσει. Περγοῦσε ἔνα - ἔνα τὰ χωριά, χτυποῦσε τὶς πόρτες και σήκωνε τοὺς ἄντρες. «Ἐφταξεν ὅς τὸ χωριό τὸν Κάλυδο. Ο Πολυχρόνης δ Κατέβας εἶχε πετάξει κι αὐτὸς στὸν Καπετάν Σγουρό. Στὸ σταύρωμα τῆς νύχτας, δ

Αδάμης δ Παπαδάκης, πούχε πάει μονάχα ώς τὸν Κορωναῖο, γύρισε καὶ ξαναμπήκε στὸ μοναστήρι. Τὰ πόδια του τρέχανε τὸ αἷμα. Οἱ κλεισμένοι τόνε φημίσανε σὰ Θεόδ. «Ο παπα - Κρανιώτης πῆγε νὰ περάσει κι αὐτός, τὰ χαράματα, μέσα ἀπὸ τὸ τούρκικο στρατόπεδο, μὰ τόνε καταλάβαν οἱ βάρδιες, μὲν λὰ τὰ σελαμαλέκια ποὺ τουρκολογοῦσε, καὶ περὰ λίγο χαντάνε.

Τὸ μοναστήρι τὸ βαρούσαν, δλην κείνη τὴν νύχτα, χωρὶς βλάδος μεγάλο. Ο Τούρκος εἶχε στείλει νὰ φέρει ἀπὸ τὸ Ρέθυμνος δυὸ μπουμπάρδες τοῦ κάστρου νὰ γκρεμίσει τὴν αἰδερόπορτα. Οἱ ρέμπελοι ζυγώνανε τὶς πολεμίστρες καὶ φοβερίζανε τοὺς μπλοκαρισμένους: «Τὴν ταχινὴ θάκουστε τὰ κούρταλα!» Ο γούμενος ἦξερε καλὰ τὶ τοὺς ἔφερνε ἡ μέρα ποὺ φωτοχάραξε. «Εβαλε καὶ ξαναχτυπήσανε τὸ σήμαντρο, καὶ συναχτήκαν οἱ κλεισμένοι στὸν δρόμο. Οἱ γυναικες πέσανε στὰ γόνατα κι ἀρχίσανε τὶς στρωτές μετάνοιες. Η ἀκολουθία διαβάστηκε μέσα σὲ μιὰ σιγαλιὰ ποὺ δὲν τὴν ἔκοδε παρὰ δ δρόντος ἀπὸ τὰ πυρδόλα. Ο γούμενος ἔγγικε στὴν ἀγιαπύλη μὲ τὸ δισκοπότηρο σηκωμένο στὸ κούτελο. Πάνω στὶς πλάκες τῆς ἐκκλησίας μονακουστήκανε τὰ πετρογόνατα τῶν ἀντρῶν ποὺ ταπειγώντουσαν μπρὸς στὸ αἷμα τοῦ Κυρίου. Γένηκε τότες ἔνα πράμα ποὺ μῆδε ἡ γλῶσσα μῆδε τὸ χαρτὶ τὸ σηκώνουν. Ο ἔνας ἔπαιρε τὰλλονοῦ συχώρεση καὶ σίμωγε καὶ τόνε μεταλάβαινε δ γούμενος. Σὰ νὰ γεννιθαγε σ' ἄλλον κόσμο! Η φωτιὰ πούδανε μέσα του ἔνιωθε νὰ τοῦ καθαρίζει τὴν φυχὴ, νὰ τόνε κάνει ἄχολο σὰν τὸ περιστέρι. Ληγμονοῦσε ποιὸς εἴτανε κι ἀν εἶχε δνομα, κ' ἔβλεπε μονάχα ἀδερφοὺς καὶ συγγενάδια γύρω του. Ο καλόγερος κι δ λαϊκός, δ νοικοκύρης κι δ παρασποριάρης, εἴτανε τὴν ὥρα κείνη τίποτας ἄλλο παρὰ ή Κρήτη. Η Κρήτη! Ας εἴτανε θεριά στὴν ὅψη, μαῦροι ἀπὸ τὸ μπαρούτι καὶ μὲν ἀναμψέντα τὰ μάτια ἀπὸ τὴν ἀγρυπνία σμίγαν ἀγκαλιαστὰ καὶ σταυροφιλιούντανε, γιατὶ ἀποχαιρετοῦσε δ καθέγκει τὰ διάρρηφια του, ὡσότου ξαναγταμώσουνε στὸν κόλπους του Παντοδύναμου.

Ο Χατζῆ - Γαβριήλ κατάλυσε τὸ ἀνάμια πούχε ἀπομείνει, τύλιξε τὸ δισκοπότηρο στὸ ιεροκάλυψιμα καὶ τόχωσε στὸν κόρφο του. Ξαναβγῆκε στὴν ἀγιαπύλη, κ' ἡ ὅψη του

φεγγοβολοῦσε σὰ γάχε τὸ μυρτοστέφανο στὸ κεφάλι του: «Ἀδελφο! Ο ἄγθρωπος διγός ἐν τῇ γῆ γῆ καὶ χόρτος αὶ η μέρας αὐτοῦ! Ασύστατη εἶναι η ἐγκόσμια μοῖρα του, σὰ γέφαλο που τὸ σκορπίζει δ ἀνεμος. Ποῦ πορεύεται; Καταπού δρμενίζει τὸ καράβι του, ἀν δὲν εἶναι γιὰ τὴν ἀγκάλη τοῦ Κυρίου; Ο ἥλιος ἔκει δὲ θασίλενε, θάνατος ἔκει δὲν ὑπάρχει! Γάλ τὴν αἰωνιότητα ποὺ περιμένει τὸν ἀνθρώπο, τὲ εἶναι η ζωὴ του νὰ τὴν θυσιάσει, η ζωὴ ποὺ τὴν χρωστάει στὸν Πλάστη του; Ἀδελφο! Λας πολεμήσουμε γιὰ τὴν πίστη μας! Λας πολεμήσουμε γιὰ τὴν Πατρίδα! Ο δικαῖος θάνατος θὰ μᾶς φέρει στοὺς οὐρανούς!» Οι ἀντρες ἀκούγανε τὰ λόγια του καὶ νιώθανε τὸ κορμί τους σὰν τοὺς πουλιού που στέκει στὸ νύχι νὰ πετάξει. Μέσα στὴν φυχὴ τους εἶχεν δοτράψει ἐν δέσμῳ φώτης, κ' εἶχανε δεῖ τὴν ζωὴ τους σὰν ἔνα κομάτι πηλοῦ, σὰ μάκι πλίθα φημένη στὸν ἥλιο, ποὺ τὴν ζυγιάζει στὴ φουχτα του δ Χτίστης προτοῦ τὴν ἀρμόδιες στὸ χτίρι του. Γενεές ἔρχουνται, γενεές παρέρχουνται! Ο σκούληκας δ ἀκούμητος δουλεύει χωρὶς νὰ σκολάζει μέσα στὰ χώματα. Αμή τὸ σκέδιο του Θεοῦ, δ μεγάλος σκοπός, ποὺ δ ἀνθρώπος τόνε ψυχαγεμίζεται χωρὶς νὰ τόνε γνωρίζει, μαζώνει τὸν πηλὸ καὶ τὶς πέτρες καὶ τὰ μογούλει... Κατεπόθη δ θάνατος εἰς γίος! Φάλλει η φυχὴ τους. Κατεπόθη δ θάνατος! βογγάει η ἐκκλησία ποὺ τὴν βαρεῖ τὸ κανόνι. Ο ἀχητὸς του πολέμου φουσκώνει σὰ μεγαλυνάρι!

Χάραξεν η καινούρια μέρα, 9 τοῦ Νοέμβρη, Τετάρτη τῆς θδομάδας. Μέσα κ' ἔνα γύρο στὸ μοναστήρι ἔκανε θδιά. Παραδέξω, διούθει οἱ κλεισμένοι περιμένανε τὴν βοήθεια, ἔριχνε νερὸ μὲ τὸ τουλόύμι. Ο Κορωναῖος μὲ τοὺς Ἀμαριῶτες πασχίσανε νὰ ξαναζυγώσουν ἀπὸ νοτιᾶς, μὰ τὸ κανογίδι τοὺς θάστηξε μακριά. Η βροχὴ τοὺς εἶχε μπαταλέψει τὰ παλιούτουφενα, π' δλα τους ἀνάβανε μὲ τὸ τσακιμάκι. Οἱ ξεριάδες εἶχανε φουσκώσει καὶ τοὺς ἀμποδίζανε νὰ κουνηθοῦνε. Δὲν τοὺς ἀπόμενε παρὰ νὰ βλέπουνε τὸ ἀγγελομάχημα τοῦ μοναστηρίου καὶ νὰ πίνουνε τὸ τοίπορο φαρμάκι. Ο Τούρκος εἶχε στήσει ἀντίκρου στὴ Ρεθυμνιώτικη πόρτα τὴν μπουμάρδα πούχε φερμένη ἀπὸ τὸ Ρέθυμνος,

τὴν κούτσαχε ἵλα μὲ τόνομα που τῆς εἶχανε δηγαλιμένο. Εἴτανε ἔνα κανόνι τοῦ κάστρου, μακρὺ ἵσαιμε δυόμισυ μέτρα, ποὺ ξεπάτωσε διακόσιους νομάτους κ' ἔνα κοπάδι δόδια κι ἀλογομούλαρχα νὰ τὸ σύρουν ὡς τὸ «Ἀρκάδι». Η μπάλα που ἔτρωγε ζύγιαζε σαρχαταπέντε δκάδες. Οι πρώτες δροντές του σείσανε τὰ ντουσίρια. Οι μπλοκαρισμένοι πετύχανε μὲ τὴ φωτιὰ τους τοὺς κανονιέρηδες καὶ σταματήσανε προσώρας τὸ κακό. Ζύγωσε τὸ καινούριο ἀλλάτι — ἐτοῦτο δουλεύανε τὸ πάνιστρο καὶ γιορμίζανε τὸ κανόνι μπρουμουτισμένο: στὸ χῶμα γιὰ νὰ δίνουνε μικρότερο στηράδι. Τὰ δόδια τοὺς θρήκανε κι αὐτουγούνις καὶ δαγκώσανε τὸ μαῦρο χῶμα. Τότες οἱ γιζάμηδες βαλθήκανε γάνοιξουνε μιάν τρύπα στοὺς στάβλους, στὸν τοίχο που κατέτασε τὸ μοναστήρι, νὰ σύρουν ἔκει μέσα τὸ κανόνι. Η μπούκα του θάχυνε ἀπὸ τὴν τρύπα τὴν φωτιὰ χωρὶς νὰ έγαίγουνε στὸ ξέσκεπο οἱ λουμπάρδαρηδες.

Σὲ τοῦτο τὸ μεταξύ, μερικοὶ Τουρκοκρυπτοὶ καταφέρανε νὰ χωθοῦνε στὸ μοναστήρι καὶ νὰ προβάλουνε μπρὸς στὴν ἐκκλησιά. Εἶχανε σουρθεῖ ἀπὸ μιὰ χαλάστρα τοῦ τοίχου, τρυπήσανε ἔνα μεσότοιχο, καὶ δρεθήκανε στὴν κρασποθήκη. Απὸ τὴν πόρτα της Εσχυθῆ κανε στὴν αὐλὴ. Οι ἀντρες ποὺ γνωρίζανε στὸν δούλημα μαζώξανε πάνω τους τὶς φωτιές τους, κ' ὑστερα μὲν ἔνα γιουρούσι τοὺς στελλαν ἀπὸ κεῖ πούχανε ἔρθει. Ο γούμενος, πούχε τρέξει μέσα στὸν τράχο, γύριζε θιάστηκε π' η φωνὴ τοῦ Κωσταντῆ τοῦ Γιαμπούδακη ἀπὸ τὸ «Ἀδελε: «Οποιος ἀγαπᾷ τὴν τιμὴ του νάρθει νὰ καοῦμε μαζί!» Γυρίσανε καὶ τὸν εἶδανε νὰ κατεβαίνει ἀπὸ τὰ κλάουστρα καυτσαίνοντας, μὲ τὴν πιστόλα στὸ χέρι. Εἴτανε ἔνας λεδένταρος, δυγατός σὰν καπλάνι, πούχε τρέξει νὰ κλειστεῖ στὸ «Ἀρκάδι» γιατὶ τὸν προσκαλέσανε δυὸ ἀδερφοῖς του. «Ενας καλόγερος, Μαθαίος Καλιγιάννης μὲ τόνομα, τὸν ἀντάμωσε πάνω στὰ κλάουστρα. — Καημένη Μαθαίο, πάμεν τα», τοῦ φτερομίλησε δ γούμενος. — Ζωή, καημένε, γδέχεσαι μπλιό!» Οι μπλοκαρισμένοι γεμίσανε μάνιμά την χαλάστρα, μὰ στὴν καρδιά τους ἀπέμεινε τὸ καρφὶ ἀπὸ κεῖνο τὸ ξαφνίδιασμα. «Ενας δπλαρχηγὸς ἀπὸ τὸ Αμάρι — Γιώργη Σαουνάτσο τόνε κράζανε, κ' εἶτανε τόσο δμορφός ποὺ οἱ συνεπαρχιώτες του δρκιζόντανε: «μά τὴν δμορφὰ τοῦ Σαουνάτσου!» — ξουρε τὸ ἀσπρὸ του ἀλογο δξι στὴν αὐλὴ καὶ κάθισε μὲ μερικοὺς μπράτιμους σ' ἔνα πεζούλι. Κόψαν ἔνα γουλίδι τυρί, κάλιανε μεζέ, κ' ἡπιαν, ἀπὸ μάν μπουκάλα ρακή, στὴ

λευτεριά τῆς Κρήτης καὶ στὸν καλὸ τὸ θάνατο. «Ύστερα δ Σαουνάτσος φίλησε στὸ λαιμὸ τὸ ἀλογο καὶ τόσφαξε μὲ μάχαντζαριδ, ἀγαπατενάζοντας: «Κάλλιο σκοτωμένο παρὰ τουρκεμένο!»

Τη μπουμπάρδα εἶχε ξαναπάρει νὰ κοπανὰ τὴ σιδερόπορτα. Οι γυναικες σωριάζανε πίσω ἀπὸ τὰ φύλλα της κοτρώγες, κασέλες, ἀργαλειόν, γιὰ τὴ βαστάζουν. Απὸ μερικές πολεμίστρες γνωμαρίσανε μονάχα μὲ τὸ μπαρούτι, γιατὶ τοὺς εἶχανε σωθεῖ τὰ μολύβια. Οι Τούρκοι τοὺς χαμπαρίσανε καὶ ζυγίωνανε στὰ φανερὰ διάρρηφα τὸ ριζοτόχι, χουγιάζοντας, δρυχομηνίζοντας σὰ λιοντάρια. Οι κλεισμένοι, μικροὶ - μεγάλοι, ξέρανε πιὰ τὸ θάνατό τους. Είχαν ἀγοῖξει ἔνα λαγούμι κοντά στὴν Καστρινὴ Πόρτα, μὲς στὴν παλιὰ κρασποθήκη ποὺ τὴν εἶχανε καμαριάνη μπαρουτχανέ, κ' ἔνα δεύτερο στὸ γουμενικό. Ο Χατζῆ - Γαβριήλ γύριζε τὰ μέρη δπου λουφάζανε τὰ γυναικόπαιδα καὶ τὰ παρακιγοῦσε νὰ πάγε νὰ καοῦνε δταν θὰ πατοῦσε δπιστος τὸ μοναστήρι. Πολλὲς μανάδες μὲ τὰ παιδιά τους τρέχανε δκεῖ θεληματικῶς. «Ενα μικρὸ κορίτσι, βαστώντας στὸ χέρι ἔνα φαγάρι, ἔφερνε γύρο τὰ κελαρικὰ καὶ τὶς ἀποθήκης καὶ ρωτοῦσε: «Ποιός θέλει νάρθει στὸ λαγούμι;» Στὸ ξεμετημέριασμα, πούδειχνε πώς δπου γάναις γκρεμίζεται η σιδερόπορτα, ἀκούστηκε κ' η φωνὴ τοῦ Κωσταντῆ τοῦ Γιαμπούδακη ἀπὸ τὸ «Ἀδελε: «Οποιος ἀγαπᾷ τὴν τιμὴ του νάρθει νὰ καοῦμε μαζί!» Γυρίσανε καὶ τὸν εἶδανε νὰ κατεβαίνει ἀπὸ τὰ κλάουστρα καυτσαίνοντας, μὲ τὴν πιστόλα στὸ χέρι. Είτανε ἔνας λεδένταρος, δυγατός σὰν καπλάνι, πούχε τρέξει νὰ κλειστεῖ στὸ «Ἀρκάδι» γιατὶ τὸν προσκαλέσανε δυὸ ἀδερφοῖς του. «Ενας καλόγερος, Μαθαίος Καλιγιάννης μὲ τόνομα, τὸν ἀντάμωσε πάνω στὰ κλάουστρα. — Λυπή δὲ φεύγω, — τοῦ ἀποκρίθηκε, — λυπούμαι τὰ γυναικόπαιδα, καὶ στὴν ἀνάγκη θὰ καῶ μαζί τους.» Στὴ φωνὴ του τρέξανε φαμελιές πατεῖ με - πατῶ σε, ποὺ χαργάρισε η μπαρουταποθήκη, ἀγώγι καὶ κατώγι. «Λιμέτε καὶ στᾶλλο λαγούμι! Θά κάφουνε καὶ τὸ γουμενικό!» τοὺς φώναζεν δ Γιαμπούδακης. Τὰ γυναικόπαιδα στέργανε κάλλιο τὸ θάνατο παρὰ τὴν ξετιμηση. Η ἀπόφασή τους εἶτανε παριένη ἀπὸ τὴν ταχινή, ποὺ

άκουσανε στήν έκκλησιά το γούμενο. «Τὴ γυναίκα πού θάφησει νὰ μαγαριστεῖ ἀπὸ τὸν ἀπιστο, νὰ μήν τὴ χωνέψει ἡ γῆ!» φώναζεν ἡ Δασκαλάκαινα, κ' εἶτανε ζωσμένη τὴ σημαία τοῦ γιοῦ τῆς, ποὺ οἱ μπάλες τῆς εἶχανε πλεκήσει τὸ κοντάρι. «Ακόμα καὶ τὰ παιδιά μιοιάζανε νὰ ξέρουνε τί τὰ περιμένει καὶ απαίνανε ζαρωμένα κοντά στὶς μιανάδες τους. «Ολοι ἔχεινοι οἱ μάρτυρες εἶχανε τὴν ἴδια ψυχὴ μὲς στὰ στήθη τους καὶ στημόνια, σχὶς νὰ τιναχτοῦνε μιὰ κι δξιὰ στὸν ἀέρα, περά νὰ καίγεται ὁ καθένας τους στὴ φιωτιὰ ὅσες εἴταν οἱ μέρες του. Τοὺς ἐδικούς τους καὶ τοὺς συνανάθροφους, — τὴν Κρήτη πὲς ὀλάκερη, ποὺ τοὺς στοχάζουνταν καὶ βάστας τὴν πνοὴ τῆς — μπορούσανε τὴν ὥρα καίνη νὰ τοὺς ἀποχαιρετήσουνε μὲ τὰ λόγια πούπεν ὁ Καψάλης στοὺς συντρόφους του λίγο πρὶ νὰ τινάξει τὸν Ἀνεμόμυλο στὸ Μεσολόγγι: «Ορμήνια δὲ θέλω καμά, μόν' ὥρα καλή σας! Κι ὅταν θὰ φτάνετε στὸ ριζόδοσύνι, ἀκούτε καὶ θλέπετε τὸν Καψάλη σας ποὺ θὲ ἀπετᾶ!»

«Η μπουμπάρδα γκρέμισε τὸν ἔνα παραστάτη τῆς Ρεθεμνιώτικης πόρτας.» Ερίξε κάτω καὶ τὸν ἄλλο. Τὰ σιδερόφυλλα δογγήξανε ριζόκορφα καὶ μπατάρισαν πάνω στὰ δυναμάρια πούχανε σωριασμένα πίσω τους. Οἱ ρέμπελοι δοκιμάζανε κάιποσες φορές νὰ περάσουν ἀπὸ τὴ χαλάστρα. Οἱ μπλοκαρισμένοι τοὺς κάιμανε πίσω μὲ τὴν φιλή φιωτιὰ καὶ μὲ τὰ κοντάρια. «—Τεσλέμι, μωρέ! Λδικα θὰ χαθεῖτε, κακομοίρηδες!» φωνάζαν οἱ Τουρκοκρητικοὶ λυσσασμένοι, καὶ πισιδολύσανε στὰ μετερίζια τους. «—Μαζί! σας θὰ χαθοῦμε, σκύλοι! Μπαρούτι ἔχομε νὰ σᾶς πολεμοῦμε ἔνα μήνα!» «—Ούτε θὰ μποῦμε μέσα, τὰ λέμε!» «—Καλῶς νὰ κοπιάσετε. Σᾶς ἔχομε τραπέζια στρωμένο!» Τὸ ἀπομεστήμερο, οἱ τρουμπέτες τοῦ Τούρκου θαρέσανε τὸ γιουρούσι. Δυὸς κολόνες Μισιρλήδες ταχτικοὶ μονοκινήσαν ἀπὸ δυὸς μεριές καὶ σημένε μπρός στήν πόρτα. Οἱ ἀξιωματικοὶ τοὺς σουγγίζανε μὲ τὰ σπαθιά νὰ χωθοῦνε μέσα στὸ καμίνι. Οἱ χριστιανοὶ μπορέσανε νὰ βαστήσουνε τὴν πρώτη τους ἀπολυτιά. Ο Δημιακόπουλος ἔτρεχε μέσα στὸν πόλεμο, σπαθοκοποῦσε τοὺς ἀπιστους, καὶ φώγαζε στοὺς δικούς του: «Κουράγιο, παιδιά! Σὰν τὴν πρώτη θάνατο κ' οἱ ἄλλες!» Τὰ παληγάρια

τοῦ γυρεύανε φουσέκια. Ποῦ φουσέκια! Η Δασκαλάκαινα ἔψχηνε τοὺς σκοτωμένους, ἔριγγε μέσα στήν ποδιά της δσα πετύχαινε καὶ τὰ μοιράζε. Τὸ μεῖρι μέναχνατάρισε. Μερικοὶ καταφέρανε νὰ χωθοῦν ὡς μέσα στήν αὐλή. Ο φαρδής τόπος ἐκατάπινε τὶς δυὸς φυλές ποὺ σμίγανε σὲ φριχτὴ σφαγή.

Ο γῆιος εἶτανε χαμηλὰ ὅταν ἀκούστηκαν οἱ τρουμπέτες συγκρατηγιά, ποὺ δαρούσανε τὸ τρίτο γιουρούσι. Τὸ λάλημά τους ἐφταζεῖς ἵσαιρε πέρα, δξιῶ ἀπὸ τὸ μοναστήρι, ποὺ δρίσκουνταν οἱ Μυλοποταμίτες κ' οἱ Αμαριανοί. Ή πνοὴ τους ἐπιστήκε. Οι ντουφεκιές ἐκαταπέτανε μειμάτι, γιατὶ δ τράκος δὲν ἐδινε καιρὸς σὲ κανένα νὰ ξαναγιομίσει. Οι λίγοι χριστιανοὶ ποὺ δρεθήκανε στὴν αὐλή πηδήσανε μὲς στὸ σωρὸ πούχε μπουκάρει, κόρεν ὅσους προκάνανε καὶ σφαγιάζουνταν μὲ τὰ σπαθιά στὰ χέρια. Ο πέριαυλος ἔβραζε σὲ λεθέτι. «Ενας πολεμιστής ἀπὸ τὴν Ηγγή — Κουροχατζής γρικούνταν τὸνομά του — ἔπαιζε μιὰ μαχαίρα μεγάλη σὰν κόσσο, ποὺ τὴν ἔλεγε Κούλα, κ' ἔκαδε μέσα στὸ τουρκολάσι σὲ θεριστής στὸ γέννυμια. «Ενας Τουρκοκρητικοὶ τοῦ ἄναψε τὴν πιστόλα του πάνω στὴ χέρια. Τόνε πήρανε τὰ αἰματα. «Εσφιξε τὸ μπράτσο του πάνω στὸ κορμί του, κ' ἔτρεχε πίσω ἀπὸ τὸν παπά - Γιάννη τὸν Παλιεράκη κατὰ τὰ Μεσοκούμια, νὰ κλειστοῦνε σὲ κανένα καλί. «Νταβράντα, δάσκαλέ μου, χειλάδια τοὺς ἐκάμιαιε! Μόνο τὴ χέρα μου!» φώναζεν ὁ Χατζής. «Δάσκαλέ μου! παίζουνε τὰ δαχτύλια, δὲν ἔχει πράμα, μόνο δέσε μού τη!» Απὸ πίσω τους, μερικοὶ ποὺ πολεμούσανε μπρός στήν έκκλησιά τοὺς ἀνάκτλουσαν: «Αδέρφια, φουσέκια! Φουσέκια!» «Ενας πολεμιστής ποὺ κοιτόταν ἀνάσκελα στὶς πλάκες, γιατὶ τὸ κανόνι τούχε παριένο τὸ καπάκι τῆς κεφαλῆς του, στήκωνε μὲ τὰ δυό του χέρια τὴν μπαλάσκα του, χωρίς νὰ μπορεῖ νὰ μιλήσει, καὶ τὴν κουνοῦσε κατὰ κεῖ ποὺ δηγήκειν ἡ φωνή.

Μέσα σὲ κείνο τὸ ἀνάστατα, ἀνάφανε μιὰ στιγμὴ κι ὁ Χατζή - Γαβριήλ. Τὸν εἶδανε νὰ κύνεται σὲ νυχτοκόρακας ἀπὸ τὴ σκάλα πούδρανε στὸ κελί του, μὲ τὸ γιαταγάνι στὸ χέρι. Η δψη του εἶτανε ἀγνώριστη ἀπὸ τὴν καπνιά, τὰ ράσια του ξεσκισμένα. «Λιτρωθήκανε τόσες ψυχές, κ' ἐγὼ ζῶ ἀκόμα!» Εσύρε φωνὴ σὰν παράπονο, κ' ἔτρεχε κατὰ τὸ μέ-

ρος ποὺ πήρε τὸ μάτι του τὴ Δασκαλάκαινα νὰ σκύφτει σ' ἔνα λαβωμένο. «Εκοψε ἀπὸ τὸ λαιμό του τὸ γκόλφι του, τὸ φίλησε καὶ τῆς τὸ παράδωκε. Καὶ χάθηκε μέσα στήν ἀγταραγή.

Θάχε περάσει μισή ὥρα ποὺ λιαγίζουνταν μπρὸς στὴ σιδερόπορτα καὶ μέσα στήν αὐλή, δπόταν γένηκε κατὰ τὴν Καστρινὴ πόρτα μιὰν ἀξαφνη σιγαλιά, σὰ νὰ σταμάτησε καμὰ φτερωτή. Τὰ γυναικόπαιδα ποὺ στριγκλίζανε στὴν μπαρουταποθήκη εἶχανε δουβαθεὶ μονομάτι καὶ κρεμαστεῖ ἀπὸ τὴν εἰδή τοῦ Γιαμπούδακη. Τόνε τηράζαν ποὺ γύρισε προσηλιακὰ κ' ἔκαμε τὸ σταυρό του. Τὰ σφιμένα χείλια του δὲν παίζανε. «Εσύρε ἀπὸ τὴ μέση του τὴν κουμπούρα καὶ τὴν ἀγαψε μέσα στὸ λαγούμι. Ή γῆς ταραχουνγήθηκε καὶ λαύρισεν ἀπάνω ἡ φωτιὰ σὲ νᾶνοιζεν δ "Αδης τὸν καταποτήρα του. Τὸ ἀνώγι κ' ἡ σκεπὴ σηκωθήκανε στὸν ἀέρα σὰν ἀχεροκάλυπο καὶ σωριαστήκανε πάνω σ' ἀθώους κι ἀμπρτωλούς. Ο τοῖχος πούδλεπε τὴν ἀνατολὴν κέρηκε ξυστὰ ἀπὸ τὴ γῆς καὶ πλάγιασε μονόπαγτα πάνω στοὺς Μισιρλήδες πούχανε ζυγώσει. Τὰ δογγηγάτα καὶ τὰ οὐρλιάσματα σκεπάζανε τὸ βροντισμὸ τῆς μάχης. Δὲν ἀργήσε νάκουστε καὶ τὸ δεύτερο λαγούμι, στὴν μπαρουταποθήκη πούχανε κάτω ἀπὸ τὸ κελί τοῦ γουμένου. Τὸ μπαρούτι ἔδω εἶταν ἀγαδόμενο κ' ἡ μύνα ξεθύμιανε. «Λαχούμι! Λαχούμι!» ξεφωνίζανε τρέχοντας οἱ Τούρκοι καὶ θαρρούσανε πώς ἡ γῆς ἀνοίγε δπου πατούσανε νὰ τοὺς καταπιεῖ. Οι φωτιές ξεχύγουνταν ἔνα γύρο ἀπὸ τὰ παραθύρια σὲ ζωνταγές. Ο οὐρανὸς εἶχε χαμηλώσει στὰ κεφάλια τους, μαῦρος καὶ μπουκωμένος ἀπὸ τὰ σύννεφα. Μιὰ κολόνα καπνός, μεγάλη σὰν φουντωμένο πλατάνι, ἀνάδρυζε ἀπὸ τὴν μπαρουταποθήκη καὶ ἀπὸ τὰ κελαρικὰ κ' ἔλεγες θὰ πάρει μαζί της δ, τι εἶχε ἀπομείνει: ἀπὸ τὸ σεισμό. Η ἀσβόλη κι ὁ κορυναχτὸς σήγηκανε τὸ δροσερὸν ἀγέρα.

Μέσα σὲ κείνους τοὺς μάρτυρες εἶτανε κ' ἔνας γέρος ἔβδομηνταπέντε χρονῶν, Αντρέας Σαουνάτσος μὲ τόνορα. «Οταν κινοῦσε ἀπὸ τὸ χωριό του γιὰ τὸ Αρκάδι, οἱ φίλοι του τοῦ λέγανε καὶ τὸν παρακρατούσανε: «—Πού πάς, Αντρέακι, νὰ χαθεῖς; Έχεις θηλυκά στὸ σπίτι σου!» «—Θάφησω, καλὲ ἀδέρφια, τοι Τούρκους νὰ μποῦνε στὸ μοναστήρι; Καημένο μοναστήρι! Οσοι ἀπομέναν ἀπὸ τοὺς ἀντρες ποὺ τρέχανε νὰ τὸ διαφεντέφουνε, πολεμούσαν ἀκόμα ἀπὸ τὰ κελιά κι ἀπὸ

καὶ κάλεσε στὸ ἀκόστη μαραζὶ τοὺς μιωχαμετάνους. «Αλλοι μαζώνανε ξύλα μὲς στὴν έκκλησιά νὰ τήνε κάψουνε. Η φωτιὰ ἔφαγε τὸ τέμπλο καὶ τὰ στασίδια κ' ἔλιωσε χαμηλὰ τὴ μεσιανὴ κολόνα, ποὺ παρὰ λίγο καλύπωνε τὴ σκεπή. Τὸ γουμενικὸ δρπαξε ἀπὸ τὶς τέσσερις γωνιὲς καὶ λαμπάδισε. Στὴν τράπεζα τοῦ μοναστηρίου, μιὰ σαρανταριὰ κλεισμένηι κοιτάζαν ἀπελπισμένοι τὰ ντουφέκια τους, ποὺ δὲν εἶχανε μηδὲ ἔνα φουσέκι νὰ τὸ κάψουνε. Οι Τούρκοι κλωτσούσανε ξαγριεμένοι τὴν πόρτα καὶ τοὺς φωνάζανε νὰ κάμουνε ράς. «Ενας ἀξιωματικὸς ἔβαλε τὸ στόμα του στὴν κλειδαρότρυπα καὶ τοὺς ρωτοῦσε πόσοι εἶναι καὶ τοὺς παρακινοῦσε νὰ λυπηθοῦνε τὴ ζωὴ τους. Ντραλισμένοι καθώς εἶτανε, φηφήσανε τὰ λόγια του, μαζώνανε τὰρματά τους καὶ τοῦ τὰ δώσαν ἀπὸ τὸ παραθύρι. Γιὰ νὰ τοὺς δοκιμάσουν δν τὰ παράδωσαν δλα, οἱ Τούρκοι βροντήζανε μιὰν μπαταριὰ στὸ θυρόφυλλα. Μιὰ μπάλα πέρασε τὸ ξύλο, δρῆκε στὴν καρδιὰ τοῦ πέρασε τὸ Ρέθεμνος — Γιώργη Πρεβελάκη τὸ λέγανε. «Γιστερά γκρεμίσανε μὲ μιὰ γιούρια τὴν πόρτα. «Μήγι κουνηθεῖ κανεῖς!» φωνάζανε στοὺς χριστιανοὺς καὶ πήρανε νὰ τοὺς πελεκοῦνε σὰν ξύλα. Σετελέφανε τὸ φριχτὸ ἔργο τους, ἔνας μπατρακαγασῆς δρπαξε μένα ἀφτούμενο κερί καὶ τόχωνε στὰ ρουθούνια τῶν σφαμένων νὰ δεῖ ἀν γλύτωσε κανεῖς τους. «Εναν ποὺ τάραξε στὴ φωτιά, τόνε σηκώσανε ἀπάνω καὶ τόνε λιανίσανε. Κάθε Τούρκος τοῦ πήρε κι ἀπὸ ἔνα κομάτι. Η ψυχὴ τους δὲ χόρτασε. Απὸ ἔνα ζυμάρι ποὺ δρέθηκε κάπου κεὶ σὲ μιὰ ζυμωτόσκαφη, πήρανε μὲ τὶς φούχτες τους καὶ χρίσανε τὰ πρόσωπα τῶν σκοτωμένων, κ' οὔτερα τοὺς στήσαν δρθούς στὸν τοῖχο καὶ τοὺς ἀναμπάζανε...

Μέσα σὲ κείνους τοὺς μάρτυρες εἶτανε κ' ἔνας γέρος ἔβδομηνταπέντε χρονῶν, Αντρέας Σαουνάτσος μὲ τόνορα. «Οταν κινοῦσε ἀπὸ τὸ χωριό του γιὰ τὸ Αρκάδι, οἱ φίλοι του τοῦ λέγανε καὶ τὸν παρακρατούσανε: «—Πού πάς, Αντρέακι, νὰ χαθεῖς; Έχεις θηλυκά στὸ σπίτι σου!» «—Θάφησω, καλὲ ἀδέρφια, τοι Τούρκους νὰ μποῦνε στὸ μοναστήρι; Καημένο μοναστήρι! Οσοι ἀπομέναν ἀπὸ τοὺς ἀντρες ποὺ τρέχανε νὰ τὸ διαφεντέφουνε, πολεμούσαν ἀκόμα ἀπὸ τὰ κελιά κι ἀπὸ

τὰ Μεσοκούμια, χωρισμένοι ἀπ' ἀλλήλως τους. Μαζώνανε τὰ λιγοστά φουσέκια τους καὶ τὰ δίνανε στοὺς καλήγερους σημαδευτάδες, ποὺ στέκανε πίσω ἀπὸ τὶς πόρτες καὶ ρίχγαν, δσο τὸ συχωρῦσε ἡ νύχτα, ἀπὸ τὶς τρύπες ποῦχαν ἀνοίξει τὰ βόλια. "Ενας Πηγιανός, Ἡράκλης Μανελάκης μὲ τόνοια, ποῦχε γλυτώσει ἀπὸ τὸ πρῶτο λαγούμ, ἔτρεχε τοῖςιδος καὶ καψαλισμένος καὶ τοὺς φώναζε νὰ τοῦ ἀγοίξουνε. Τὸν πήρανε μέσα σ' ἔνα κελί, τόνε τυλίξανε σ' ἔνα τσουβάλι. "Ο ὅπλαρχηγὸς δὲ Νικόλας δὲ Βενιανάκης ἔβαλε δυὸς κοπανιές μπαρούτι κ' ἔνα μιλύδι στὸ σισανέ του, κουφάνοιξε τὴν πόρτα καὶ τὸν ἀναψε ἐνὸς νιζάμιη ποὺ ξεχώρισε στὴ σκοτεινά. Σύρανε μέσα τὸ σκοτωμένο, τόνε γδύσανε ἀπὸ τὰ ροῦχα του καὶ ντύσανε τὸν κακοπαθισμένο. Στὴ ζώνη τοῦ νιζάμιη δρήκανε κ' ἔνα καφεδοκούτι μὲ ζάχαρη. Μὲ τὸ δρετίκι μπορέσανε νάργεψουν ἔνα σπαργανούδι ποὺ τοὺς εἶχε παλαδίωσει μὲ τὶς φωνές του.

Μὲς στὸ καμαρικὸ ποῦναι μπροστὰ στὰ Μεσοκούμια, οἱ Τουρκοκρητικοὶ ζυγώναν ὡς τὶς πόρτες τῶν κελιῶν καὶ κράζανε τοὺς κλεισμένους μὲ τὰ δυνόματά τους νὰ βάλουνε κάτω τάρματα — μπέσα γιὰ μπέσα! Τάφτιά τους παίρνανε τὸ κάλεσμα, ἀμὴ ἡ ψυχὴ τους δὲν τὸ γρικαῦσε. Εἶχανε μιθημένο τὸ θάνατο τοῦ γουμένου κι δὲ νοῦς τους ἀπόμενε θολωμένος. "Ενας ἀδελφὸς τοῦ μοναστηρίου τοὺς εἶχε φερμένη τὴν πιστόλα του καὶ τἀσπρα του ποδήματα μὲ τὶς μεταξωτές ραφὲς νὰ μαρτυρήσουνε τὸ χαλασμὸ του. Νιώθανε τώρα σὰν τὸ σκοτάδι ποῦχασε τὸν πρωτολάτη του. "Ενας μπαΐρακαγασῆς, ποῦχε φωνὴ σὰν τρομπόνι, ντελάλιζε πάνω ἀπὸ τὰ κλάουστρα: «Ράϊ, μωρέ, ράϊ! Μά τοῦ Βασιλιά τὴν κεφαλή, δὲ θὰ σᾶς χαλάσσουμε!» "Ενας χριστιανὸς πίστεψε στὰ λόγια του, δηγήκε ἀπὸ ἔνα κελί, μὰ τόνε κόψανε στὸ φταριμό. "Ακούστηκαν μὲς στὸ σκοτάδι οἱ σκληριές του καὶ πίσω οἱ φωνὲς τῶν Κρητικῶν: «Τούτη, μωρέ μπουριμάδες, εἶναι ἡ μπέσα σας; Φωτιά, ἀδέρφια, στοὺς δρκοπάτηδες! Φωτιά!» Ο πασάς, ποὺ κουμαντάριζε τὸ ρισάλτο ἀπὸ τὸ Μετοχάκι, ἔστειλε ἔνα μουλαζίμη νὰ δεῖ γιατὶ δὲ σκολάζει δὲ γιουφεκισμὸς — τόσην ὥρα ποὺ τούπανε πὼς μαϊνάρισαν τοὺς μπλοκαρισμένους. "Ο ἀξιωματικὸς γύρισε πί-

σιν μὲ τὴν εἰδηση πὼς οἱ χριστιανοὶ δὲ στέργανε γὰρ παραδοθοῦνε ἐπειδὴς οἱ ρέμπελοι πατούσανε τὰ μιλημένα. "Ο πασάς ἀφρισε ἀπὸ τὸ θυμό. "Ενας Τουρκοκρητικὸς μὲ ποντικὴ ψυχὴ ποὺ ἄκουσε τὴν κουβέντα, ἔτρεξε πίσω στὸ μοναστήρι, ζύγωσε σ' ἔνα ἀπὸ τὰ κάτω παραθύρια ποὺ θλέπουν στάμπελια καὶ φώναζε στοὺς κλεισμένους: «—Παληχάρια! Ακοῦστε με! Παραδοθεῖτε τὸ γρηγορώτερο, γιατὶ θὰ σᾶς κάψουνε ζωγτανούς. Δὲν μποροῦνε γὰρ κάθουνται δὲλλο γιὰ λόγου σας. Μόνο γὰρ παραδοθεῖτε στὸ πολίτικο ἀσκέρι κι ὅχι στὸ μισιριώτικο, γιατὶ σκοτώθηκε ὁ ἀνιψιὸς τοῦ πασά καὶ δὲ θὰ γλυτώσει κανεὶς σας ἀπὸ τὴ μάνισή του. Εγώ μαι δὲ Αλή! Εφέντης δὲ Νταμπασάκης ἀπὸ τὸ Θρόνος, ποὺ θαρρῷ πὼς μὲ γνωρίζετε οἱ περισσότεροι. "Αν θέτε, θαρρευτεῖτε μου καὶ δὲ θὰ μετανιώσετε.» «—Νὰ τὸ φέρεις τὸ πολίτικο ἀσκέρι!» τοῦ ἀποκριθῆκαν ἀπὸ μέσα.

Δὲν ἀργησε νὰ φτάσει ἔνας Τούρκος ἀξιωματικὸς τοῦ ταχτικοῦ. Στάθηκε μπρὸς στὸ κελί δπου δρισκόταν δὲ Δημακόπουλος κ' εἶπε δυνατά μπρὸς στὴν πόρτα: «—Ασκέρ γκελντ!» ("Ηρθε δ στρατός). "Ενας ἑθελοντής, Νικόλης Γαληνάκης μὲ τόνοια, ποῦξερε τὰ τούρκικα, ἀποκριθῆκε: «—Θέλουμε νὰ παραδοθοῦμε στὸ δασιλικὸ στρατό.» Ο ἀξιωματικὸς πήρε τὸν ἑθελοντὴ ἀπὸ τὸ χέρι καὶ τόνε πῆγε τοῦ πασά. Σὲ κάμποση ὥρα γυρίσανε πίσω. "Ο Γαληνάκης ἔμπαινε στὰ κελιά κ' ἔλεγε στοὺς συντρόφους του: «Παραδοθήκαμε στὸν ταχτικὸ στρατό.» Οι νιζάμηδες κάλιανε διπλὸ κορδόνι, δάλανε μέσα τοὺς αἰχμαλώτους καὶ τοὺς παίρνανε δξω ἀπὸ τὸ μοναστήρι. Οἱ ρέμπελοι κ' οἱ Ἀρναούτηδες χυμούσανε πάνω τους νὰ τοὺς σύρουνε λουρίδια. «Δῶστε μιας τοὺς γκιασούρηδες, φωνάζανε, νὰ τοὺς πέψουμε τοῦ δασιλιακοῦ τους!» "Εδειχνε πὼς κανεὶς δὲ γλύτωνε ἀπὸ τὴ λύσσα τους. «—Συχώρα μου», ἔλεγεν ἡ ἔνας τοῦ δὲλλου πάνω στὸ δρόμο. «—Ο Θεὸς νὰ σου συχωρέσει!» ἀπαντοῦσε κείνος. Κ' εἶταν ἀποφασισμένοι γιὰ τὸ θάνατο. Η νύχτα γύρω τους εἴτανε μὰ φοβέρα. "Οσο ζυγώνανε κατὰ τὰ τσαντήρια τῶν πασάδων, δ τόπος φέγγιζε ἀπὸ τὶς λαμπάδες καὶ τὰ κεριά ποῦχαν ἀρπαγμένα οἱ νιζάμηδες ἀπὸ τὴν ἔκκλησιά. Τὰ καίγανε καὶ φημίζανε τοὺς ἀρχηγούς τους.

Στὸ μοναστήρι χτύπησεν ἡ τρουμπέτα γὰρ πάφει ἡ σφρήγη, κι δὲ Μισιρλή - πασάς διάβηκε μέσα μὲ τὴν ἀκολουθία του. Τὰ πόδια του κολυμπήσανε στὸ αἴμα. "Εδωσε διαταγὴ νὰ φάξουν ἀνάμεσα στὰ κουφάρια καὶ γὰρ μαζίζουν δσα γυναικόπαιδα εἶχανε γλυτώσει. Μιὰ γυναίκα — Παπαγιωργούσαλα τὴ λέγαν, ἀπὸ τὸ χωριό Ἀμνάτο, — ποῦχε χαμένα τέσσερα παιδιά καὶ τὸν ἀντρα τῆς, πετάχτηκε μπρὸς στὸν πασά, ἀνάμεσα στὶς λαμπάδες, κι ἀνέσπα τὴ μαύρη τὰ μαλιά της: «—Απὸ σένα πασά, θέλω τὰ παιδιά μου!» Εκείνος γύρισε πέρα τὰ μοῦτρα του. "Πασά! Απὸ σένα γυρεύω τὰ παιδιά μου!» καὶ ἔσκιζε μὲ τὰ νύχια τὰ μάγουλά της. «—Τὰ παιδιά σου νὰ τὰ γυρεύεις τοῦ Κορωναίου...» «—Σκύλε Τάρταρη, Χάροντα τῶν παιδιῶν μου!» Ή συνοδία τὴν προσέρασε κι ἀπόμεινε σὰν τὸ ξεκλωνισμένο δέντρο μέσα στὸ σκοτάδι. Οι νιζάμηδες πήρανε τὶς γυναικες καὶ τὰ παιδιά ἀπὸ τὸ μοναστήρι, μαζὶ μὲ μερικοὺς σακάτηδες ποῦχανε παραπομένει, καὶ τοὺς μαχώσανε μὲ τοὺς ἀντρες τοῦ πολέμου μέσα σὲ μιὰ μάντρα, στὸ Μελισσόκηπο. "Ο στρατὸς φύλαγε ἀπόξιο μὲ τὶς μπαγιούτες.

Ετημέρωσε ἡ Πέμπτη, 10 τοῦ μήνα. Τὸν Ψηλορείτη τὸν εἶχε διαρέσει δὲ δοριάς κ' ἔστεκε δουρκωμένος. "Απὸ τὸ χωριό τὴ Μέση, δπου εἶχε κονέψει δὲ Μουσταφά - πασάς, ἔφταξεν τὰ μουλάρια νὰ σηκώσουν τοὺς λαθωμένους. "Ο Μισιρλή - πασάς μπήκε μέσα στὴ μάντρα ποῦχανε τοὺς αἰχμαλώτους καὶ τράβηξε κατὰ τοὺς ἀντρες, ποῦτανε συναγμένοι σὲ μιὰ γωνιά χώρια ἀπὸ τὰ γυναικόπαιδα. "Ενας ἀξιωματικὸς γύρισε ἀπὸ τὸ Δημακόπουλο, ποὺ καθόταν σ' ἔνα χαράκι καβαλοπόδι, μὲ τὸ πηλίκιο στὸ κεφάλι: «—Κάτω τὸ πόδι σου, μωρέ! Ερχεται δ πασάς!» «—Και τι μὲ τοῦτο; "Ανθρωπός τοῦ δασιλιακοῦ αὐτός. "Ανθρωπός τοῦ δασιλιακοῦ ἡ έγω. Δὲ θὰ ντροπιάσω τὸν ἀφέντη μου!» Ο πασάς εἶχε ζυγώσει: «—Ετούτοι εἶναι οἱ Λιάπηδες;» "Εσύρε τὰ μάτια του πάνω στοὺς θειελούτες: «Δὲ λυπηθήκατε, μωρέ, τὰ παιδιά καὶ τὶς γυναικες; Φτού σας, ἐντεψίζηδες!» Στράφηκε στὸν τσιμπουζή του καὶ τούκαμε νόημα νὰ τοὺς σηκώσουν. Αὔτοι ποὺ φορούσανε τὰ στρατιωτικὰ εἶταν δ τὸ Δημακόπουλος, δ Σπύρος δ Ὀλύμπιος, δ σαλπιχής δ Βασιλῆς δ Ἀράπης, δ Κωσταντίης δ Δασκαλάκης,

δ Νικολής δ Γαληνάκης κι ἄλλος ἔνας ποὺ δὲν ἀκούστηκε τόνομά του. "Ο Δασκαλάκης κι δ Γαληνάκης εἶταν Κρητικοὶ ποὺ δρεθήκανε στὴν Αθήνα διαποτέρης δ Σηρκαμὸς καὶ κατεβήκανε στὸ νησί γυμνέοι τὴ στολὴ τῆς ἔθνοφυλακῆς. Δυὸς Τουρκοκρητικοὶ μπήκανε στὴ μέση νὰ τοὺς γλυτώσουνε: «—Δὲν εῖσαι, μωρὲ σύ, δ Δασκαλάκης ἀπὸ τὴν Αμνάτο!» «—Οχι! Εθελοντής είμαι!» τοῦ ἀποκριθῆκε καὶ γύρισε πέρα τὸ κεφάλι του. «—Και σύ, μωρὲ Νικολή, γιάντα λές φώμιατα; Δὲν εἶσαι δ ράφτης ποὺ μούραψε τοῦτο ποὺ φορῶ;» «—Είμαι άνθρωπος τοῦ Ελληνα διαστιλια!» Τοὺς πήραν δλους μαζὶ καὶ τοὺς θανατώσανε μὲ τὶς μπαγιούτες, δυὸς πατήματα παρακεῖ, μέσα σ' ἔνα λακκούδι. Ρίξανε δὲν πάνω τους μιὰν ύστερη μπταριά, κόψανε τὰ μάγουλά της. "Η Δασκαλάκαινα πήρε τὸ κεφάλι τοῦ παιδιοῦ της καὶ τὸ καγάκιζε στὸν κόρφο της.

Δυὸς καβαλάρηδες φτάξανε δρομαχισμένοι καὶ πεζέφανε μπρὸς στὴ μάντρα. Εἶταν δ Χασάν μπένης, δ γιὸς τοῦ σερασκέρη, κ' ἔνας ρωμός, Νικόλας Γραμματικάκης μὲ τόνομα, ποὺ τὸν εἶχε ἀπὸ χρόνια στὴ δούλεψή του δ Μουσταφάς. Φέρνανε τὴ διαταγὴ του νὰ μὴ χαλάσσουνε τοὺς αἰχμαλώτους, μόνο νὰ τοὺς πάγε στὴ Μέση. Κεφάλι ποὺ προσκυνᾶ δὲν κόβεται! Οι δυὸς πασάδες — δ Μισιρλής κι δ ἄλλος τοῦ πολίτικου ἀσκεριοῦ — μαλώναν δια τέλλανη τὴν ὥρα — νὰ τοὺς κόψουνε, γὰρ μὴν τοὺς κόψουνε; Τὸ κοπάδι πήρε διπλά μγνατα γνάτα, μπήκε στὸ δρόμο. Οι νιζάμηδες τοὺς διαρύσανε διπλαριές νὰ μὴν δικενέουνε. Εἶχανε δυὸς καὶ τρία μερόνυχτα νὰ δάλουνε τίποτα στὸ δόντι ταῦτα καὶ δὲν μπορούσανε νὰ σύρουνε τὰ πόδια τους. "Ο Μανελάκης ποὺ φορούσε τὰ ροῦχα τοῦ νιζάμιη, ἔτρω τὶς περισσότερες. "Όταν περγούσαν δὲν τὸ Καδούσι, εἶδανε πάνω σὲ μιὰ ξερολίθια τὴν κεφαλή τοῦ γουμένου. Οι Τούρκοι τὴ φτύνανε καὶ τοὺς φωνάζανε: «—Ιδέστε τὸ μεγάλο σας παπά!» Η Δασκαλάκαινα, δ καφοκαρδούσα μάνα, φοβέριζε μὲ τὸ γρόθι της καὶ καταριόταν: «—Αγάθεμα τοὶ μπάλες ποὺ μᾶς ἀφήκανε ζωγτανούς! Δὲ μᾶς σκοτώνετε μᾶς καὶ καλή νὰ γλυτώσομε;» "Ενας Τούρκος σ' οίκησε νὰ τὴς ἀγαπήσει τὴν πιστόλα του: «—Εχεις καὶ γλῶσσα, γκιασούρισσα, καὶ μι-

λεῖς!» Τόνε χρατήσαν οι δρτάχηδές του, τότες τῆς ἀρπαξε μέσα ἀπὸ τὴν ἀγκάλη τὸ βυζαντικὸν ἄγγόν της καὶ τὸ τίναξε πέρα σ' ἔνα χαντάκι.

Στὸ χωριό τὴν Μέση μονομεριάσανε τοὺς αἰχμαλώτους σὲ μάλιστη καὶ τοὺς πετάξανε μερικὰς ξεροκόμιτα, σὰν τοῦ σκύλου. Διὸ γιζάμηδες τοὺς φέρανε γύρο, χρατώντας ἀπόγα μαστραπὰν νερό. Τοὺς ἀφήνανε νὰ δρέσουνε τὰ χελιά τους καὶ τοὺς τὸν παίρνανε προτοῦ ξεδιψάσουν. Πῆγε κ' ἔνας μουλαζίμης, τοὺς μέτρησε κ' ἔγραψε τὰ δινόματά τους. Ἀπὸ τὶς 964 φυχὲς πούχανε κλείστει στὸ 'Αρκάδι εἶχανε λαγαρίσει 114. Σαρανταέξη ἀντρες κ' ἔξηντασχτὸν γυναικεῖς καὶ παιδιά. Πέρασε ὁ Μουσταφᾶς κ' ἔριξε μάλιστα στὸ σωρό τους. Τὸ μάτι του πῆρε ἔνα χωριάτη, Σμυρνάκη μὲ τὸ ἐπώνυμα, ποὺ τὸν εἶχε κολλίγο σ' ἔνα τσιφλίκι του. Διάταξε νὰ τόνε ξαλυσώσουνε καὶ νὰ τοῦ τὸν πᾶνε στὸ κονάκι. «—Μωρὲ 'Ανεγγνώστη, τούπα δταν τὸν εἶδε μπροστά του, ἐπά σαι καὶ σύ;» «—Ἄχι, πασά ἐφέντη, ή γυναικα μου καὶ τὰ παιδιά μου καήκανε στὸ 'Αρκάδι.»

«—Φουκαρά 'Ανεγγνώστη! Κ' ἐγώ ἔχασα ἔξηντοσχατζαρέους, ποὺ μοῦ τσοὶ σκοτώσετε ἀπάνω στὸ κανόνι.» «—Πασά ἐφέντη, ξεθάρρεψε δ χριστιανός, δὲ μοῦ λέσ, τὸ τέλος μας πῶς θὰ πάει;» «—Θὰ σᾶς πέψω στὸ Ρέθεμνος, κι ἀπὸ κεῖ, διατάξει τὸ Ντοβλέτι.» Μπουκάρανε στὸν δντὰ πεντέξη μπακίρακαγχασῆδες καὶ γύρευαν ἀπὸ τὸ Μουσταφᾶς νὰ τοὺς παραδώσει τὸ Γιάννη τὸν Κούδο τὸν δπλαρχηγό, ποὺ τὸν εἶχανε γνωρίσει μέσα στοὺς αἰχμαλώτους. «Ο πασάς δὲ συνάκουε τὰ παραχάλια τους. Τὰ σκυλιά τὸ πατήσανε γινάτι. Στὸ τέλος, «Χάίντε, χελάλ δλσούν!» Εμπρός, χαλάλι σᾶς! τοὺς λέει. Τρέξανε στὴν αὐλή, ἀρπάξανε τὸν καλὸ τὸν ἀντρα καὶ τόνε σύρανε στὸ μαρτύριο. Στὸ δρόμο τόνε παρασταλιάσανε, τοῦ σκίσανε τὸ στήθος του καὶ τοῦ ἀνασπάσανε τὴν καρδιά. «Γστερα τόνε χώσανε στὴν κουφάλα μιᾶς ἐλιᾶς καὶ τόνε κάψανε μαζὶ μὲ τὸ δέντρο. Μὲς στοὺς σκλαδωμένους πεθάναν ἀπὸ τὶς κακουχίες, κείνην τὴν ἡμέρα, ἀλλοι τρεῖς. Οι Τούρκοι καμαθήκαγε τοὺς φυχικάρηδες καὶ φωνάζαν ἔναν παπὰ νὰ τοὺς θάψει. Τὴν ὥρα ποὺ ἔστεκε πάνω τους καὶ τοὺς διάβαζε τὰ γενρώσιμα, οἱ ἀπιστοι ζυγώναν ἀπὸ πίσω

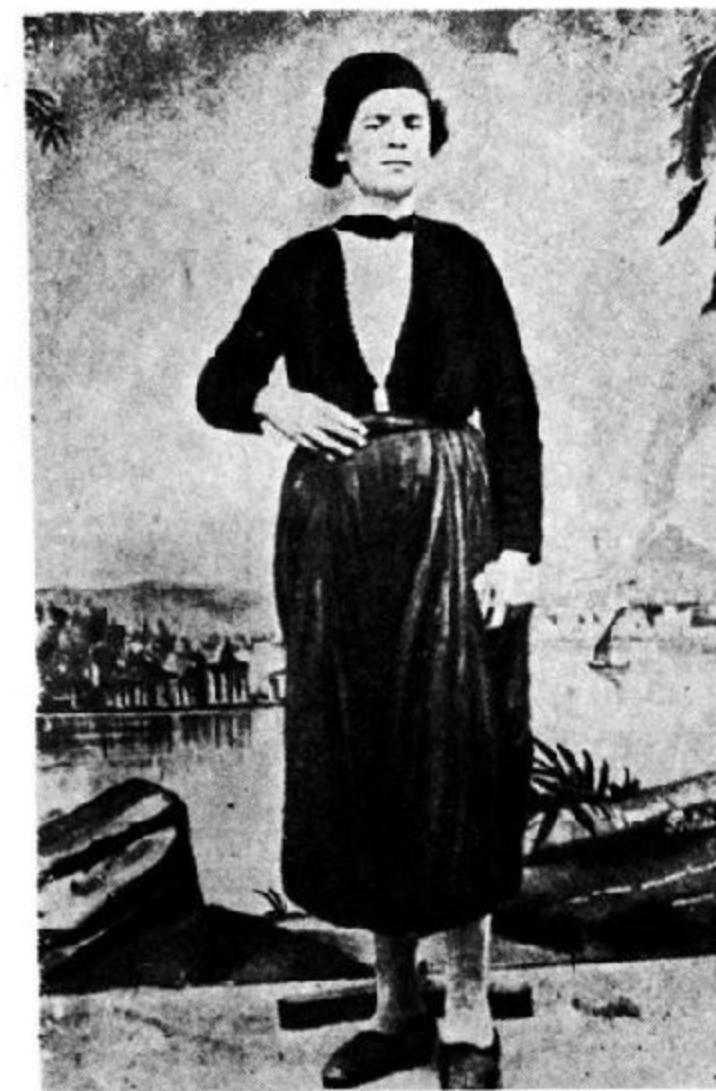
καὶ τοῦ διαρούσανε κατακεφαλιές, τάχα πῶς δὲν τὰψελνε καλά... Μούντισα καὶ κείνη ἡ μέρα, δὲ τὸν ἀρνήθηκε τὸν κόσμο. Οἱ αἰχμάλωτοι κόβανε καρφιὰ ἀπὸ τὸ κρύο, ἀς εἶτανε σωριασμένοι ἀπανιτάρι σὲ μάλι γωνιά. «Ἐγας Μισιρλής τοὺς λυπήθηκε, στήκωσε μερικοὺς ἀντρες καὶ κουβαλήσανε στὴν αὐλή τὴν ξυλικὴν ἐνὸς χαλασμένου λιοτριβίου — ἀδράχτια, στροφάλια, σανίδες. Ἀγάφανε μάλι μεγάλη φωτιά. «Ο Μισιρλής τοὺς ἔδειχνε στὴν ἀναλαμπὴ τὰ μπράτσα του, ὅπου εἶχε χτυπημένο μὲ τὸ δελόνι τὸ σημάδι του σταυροῦ, καὶ τοὺς ἔλεγε: «Χριστιάν Κόφτη!»

Τὴν ἀλλη, τὴν δαθιάν αὐγή, μπήκανε ξανὰ στὴ στράτα. Εἴτανε μέρα Παρασκευή, τετάρτη τῶν Παθῶν τους. Τοὺς εἶχανε πισταγχωνισμένους καὶ τοὺς σαλαγούσανε μὲ τὸ καμουταί. Μερικούς, ποὺ δὲν μπορούσανε νὰ περπατήσουνε, τοὺς εἶχανε δεμένους πίσω ἀπὸ τὰ μουλάρια, γὰ τοὺς διωλοσύρουν ἀν δὲν ἀχολουθοῦνε. Περάσαν ἀπὸ τὰ χωριά "Ἀδελε καὶ Περδόλια. Οἱ χανούμισσες καὶ τὸ παιδιοθέμι εἶχανε πιάσει τὰ ντερσέκια καὶ τοὺς πετροβολούσανε. Οἱ ἀγάδες ζυγώνανε καὶ τοὺς φτύνανε στὸ πρόσωπο: «Κιαφίρηδες! Ντομούζηδες! ("Απιστοι! Χοίροι!) Φτού σας!» Ο οὐρανὸς τοὺς ἔπλενε μὲ τὴ δροχὴ του. Στὸ δρόμο ἀνταμώσανε τὰ φορτώματα μὲ τὶς πρέξες πούχανε στηκώσει οι Τούρκοι ἀπὸ τὸ μοναστήρι: γεννήματα, λάδια, σκουτά, καρέκλες. Ισαρμε τὰ Περδόλια, διέπαγε καὶ τὴν κεφαλὴ τοῦ γουμένου, ποὺ οἱ Τούρκοι τὴν πομπεύανε πάνω σ' ἔνα σουγγί. Στὸν τεκὲ πούναι ἀπόξω ἀπὸ τὸ Ρέθεμνος, περίμενε νὰ τοὺς ἀποδεχτεῖ ἡ πλέμπα καὶ τὸ κουρνομάζωμα τῆς πολιτείας: ἀράπισσες, Μπιγγαζίωτες χαιμάληδες, τσιφούτηδες. Τοὺς φτύνανε στὸ πρόσωπο, τοὺς πετούσανε σκουπίδια καὶ μαγαρισιές. Τί ξέρουν οἱ οὐγαίνες καὶ τὰ χασαπόσκυλα ἀπὸ παλγκαριά; «Ο στρατὸς ποὺ ἐρχόταν ἀπὸ πίσω τοὺς ἔσμιξε πρὶ νὰ περάσουνε τὴν "Αμμος τὴν Ηράτα. Τότες ἀνάφρανε μπροστά τους μιὰ κοπανιά τὸ φλάμπουρο τοῦ μογαστηρίου, ποὺ τὸ δαστοῦσε ἔνας Αράπης ἀξιωματικὸς πάνω σ' ἔνα κοντάρι. Ή καρδιά τους πήδησε νὰ τὸ δοῦνε. Περάσανε τὴ μεγάλη ρούγα παραλογισμένοι, καὶ σταλάρισαν στὴν αὐλή τῆς Παναγιάς, οἱ ἀντρες στὴ μάλι μεριά, τὰ παιδιά καὶ οἱ γυναικεῖς ἀπὸ τὴν ἄλλη. Οἱ χα-

γούμισσες δάνανε τὴ μούρη τους ἀνάμεσα ἀπὸ τὰ κάργκελα καὶ τὶς περγελούσσανε: «Καλῶς τοι γυφάδες! Τώρα σᾶς στολίζουμε τὸ γαμπρό!» Ήδη ὅστερα χωρίσανε τοὺς ἄντρες ἀπὸ τὰ γυναικόπαιδα. Ετούτα τὰ μαζίζανε πάνω στὸ γυναικωνίτη τῆς ἐκκλησίας καὶ τὰ φήκανε νὰ πορευτοῦν ἀπὸ τὶς ἐλεγμοσύνες τοῦ κόσμου. Τοὺς ἀντρες τοὺς πήγανε στὸ Μαρέτι. Τοὺς δάλαν δλους σὲ μάλι κάμαρα, ποὺ δὲν τοὺς χωροῦσε παρὰ δρθούς. Στὰ πό-

δια τοὺς κρεμάσανε καδένες, ποὺ ζυγιάζανε τριάντα δικάδες ή καθεμιά, καὶ τοὺς δέσσανε δεξὶ μὲ δεξὶ χέρι, ποὺ νὰ μὴ δύνουνται νὰ κάνουν τὸ σταυρό τους. «Οταν οἱ μισσοὶ πέφτανε νὰ κουμηθοῦν, οἱ ἀποδέλοιποι σταλικοπόδιαζαν δρθοὶ ἀπὸ πάνω τους. Κάρμανε φείρα καὶ μέσα, «ποὺ τῆς δάνανε πάνω τὸ μετέγγητο καὶ τὸ κουνοῦσε», καθὼς δηγόταν ὁ συχωρεμέγος δ παπα. Γιάννης δ Παλιεράκης, ποὺ μοῦ κουβέντιασε κ' ἐμὲ ποὺ γράφω.

ΠΑΝΤΕΛΗΣ Γ. ΠΡΕΒΕΛΑΚΗΣ

Γεώργιος 'Αλεβίζου Πρεβελάκης.
(Σκοτώθηκε στὸ 'Αρκάδι, στὶς 9 Νοεμβρίου 1866.)